

ВІСТНИК



(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить два до чотири рази у місяць.

Річна передплата виносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 руб.),
квартальна 3 К. (1-20 руб.). :: Ціна поодинокого числа 30 сот.
(15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Омелян Бачинський.**
Адреса редакції і адміністрації: **Wien VIII., Josefstädter-
straße 79, II. Stiege, Tür 19.**

II. рік.

Відень, март 1915.

Ч. 11—12.

Заповіт.

Як умру, то поховайте

Мене на могилі,

Серед степу широкого,

На Вкраїні милій:

Щоб лани широкополі

І Дніпро, і кручі

Було видно, — було чути,

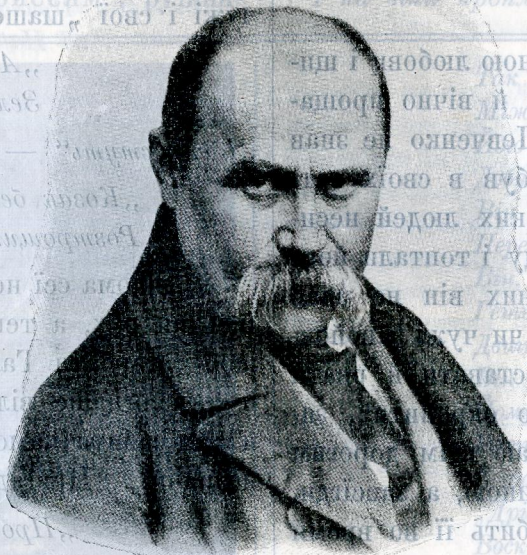
Як реве ревучий!

Як понесе з України

У синєє море

Кров ворожу, — оттоді я

І лани і гори —



Все покину і полину

До самого Бога

Молити ся. А до того

Я не знаю Бога!

Поховайте та вставляйте,

Кайдани порвите,

І вражою злою кровю

Волю окропите!

І мене в сім'ї великій,

В сім'ї вольній новій,

Не забудьте помянути

Незлим тихим словом!

М. Шибге

Вар. Дурманово.

В сто-перші роковини.

В діях новітнього нашого відродження грала і досі грає незвичайну, виключну, просто нечувану у інших народів ролю маленька на вигляд книжка — хто її не знає? — хто не читав „Кобзаря“?

Се ж євангеліє наше, книга нашого болю й радости, розради й потіхи, гніву й картання... Невелика книжка — бо й не мав часу Шевченко багато писати, більшу частину свого страдницького життя перебувши в неволі — а кілько в ній змісту!...

— Високі ідеали добра, справедливости, протест проти всякого поневолення, безмежна, пристрасна любов до рідного краю й рідного народу, любов до краси в природі й людських відносинах, глибоке розуміння найтоньших почувань людської душі — і все це прибране в чудову своєрідну форму — завжди промовляли й промовлятимуть до серця українського народу, зав-

сідги робили й робитимуть „Кобзарь“ найулюбленішою його книгою.

Необорне було слово поета, що з великої його душі вийшло, великої сили було воно, бо душа його „огненно заговорила“. Тому й слово „пламенем взялось“ і криком пронесло ся по всій широкій Україні, по нашій-несвоїй землі. Було се не ветхе, а слово нове й не диво, що людям серце розтопило.

Проти кривди соціальної голосило се нове слово горячий протест, проти гніту національного повставало воно. За вольний люд у вольній Україні стояв Шевченко, сімю вольну нову хотів він бачити в своїм ріднім коханім краю.

І незвичайної сили і відваги були сі виступи поета. Ніхто так, як він, сміло і безпощадно не таврував тої „неправди і неволі“, що обсіли Україну.

Давно вже не стало кріпацтва, а й досі не можна без зворушення читати присвячені йому місця „Кобзаря“, — і сі картини неволення людьми людей, протест поета проти такого неволення завжди будуть зворушувати нас та будити в нас чуття огиди перед насильством і бажання волі, рівності й братерства між людьми. В тих же часах робив Кобзарь під сим оглядом просто потрясаюче вражіння.

Національний протест Кобзаря і досі має пекуче, актуальне значіння. Як в часах найбільшого національного поневолення був Кобзарь тим вічевим дзвоном, що кликав земляків до ратовання народної чести, до боротьби за волю рідного краю, так і досі будить він приспану думку, досі вказує, в чім лихо і як з ним бити ся.

Огненими словами таврує він запродавців — ренегатів, що пішли на службу гнобителям, зрадивши рідну країну.

Добрий, незлобний, з душею повною любови і щирости, ніколи не памятаючий кривди й вічно прощаючий своїм ворогам і кривдникам, Шевченко не знав прощення ворогам рідної України і був в своїх натхнених поезіях „обличителем жорстоких людей неситих“, що пили кров із рідного народу і топтали його національні і людські права. Для них він не знав пощади, чи були се свої перевертні, чи чужі завойовники. Він кликав своїх земляків „вставати й рвати кайдани і вражою злою кровю волю окропити“, закликав пожертвувати для рідного краю всім дорогим — особистим щастем, вигодами, родиною, а завжди, всюди памятати про Україну — „любить її во время люте, в останню тяжкую мінуту за неї душу положить“.

Він був поетом — местником національної кривди, співцем боротьби за визвіл рідного краю з чужої неволі. Сам він дивив ся на свої поезії, що з них

*„Зійдуть і виростуть
Ножі обоюді,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату
І палють живої
Козацької тої крові,
Чистої, святої“.*

Зродять нових борців за „честь, славу, за братерство, за волю України...“

І ся його надія не завела. Його „Кобзарь“ розбудив Україну і став для нас ніколи не висихаючим джерелом національної свідомости. Він бо все ставляв і ставляє перед нами болючі запитання:

„Що ми?

Чий сили? яких батьків?

Ким, за що закуті?“

І рівночасно давав він нам відповідь на сі запитання. Розкривав нам очі і поривав нас до боротьби за волю й незалежність рідного краю:

„Встайте, кайдани порвіте

І вражою злою кровю волю окропите!

І сей заклик не зівстав ся голосом вопіючого в пустині.

Безсильний був московський уряд спинити український рух. От, здаєть ся, зробила ся з України сама могила, а над нею орел чорний, двооголовий російський орел сторожем літає... Здаєть ся, минуло усе... Але минуло, та не пропало. Як ні гризли чужі і свої „шашелі“ „старого діда“ — Україну,

„А од коріння тихо-любо

Зелені парости ростуть“.

„І виростуть“ — додає поет:

„Козак безверхий упаде,

Розтрощить трон, порве порфіру“...

Свідома сеї небезпеки давила і давить Росія український рух, а тепер кинула ся на Австро-Угорщину, щоб загарбати Галичину та Буковину й загасити ше й там огнище вільного українського розвитку, хоче й там забити памороки, чи пак „просвітити“ „братів-незрячих“. Пригадуєте „Кавказ“:

„Просвітились та ще хочем

Других просвітити,

Сонце правди показати

Слітим, бачим, діям.

Все покажем, тільки дайте

Себе в руки взяти:

Як і тюрми мурувати,

Кайдани кувати

Як їх носить і як плести

Кнути узловати,

Всього навчим, тільки дайте

Взяти свої гори,

Останній, бо взяли вже

І поле, і море“...

Але даремні заходи! Ні тут, ні там, — ніде — не вдасть ся Москалям загасити той огонь волі, що запалив його в наших серцях великий Кобзарь.

„Не вмирає душа наша,

Не вмирає воля

І неситий не виоре

На дні моря поля“...

„Боріте ся, поборете!“ — кличе до нас Шевченко. Йдімо-ж за сим закликом, гуртуймо ся, єднаймо ся, збираймо свої сили, щоб одностайне, односердне стати... Велика бо година вибила: рішаєть ся доля України. До зброї! До зброї гуртом, громадою!

І горе тим — як казав Шевченко — „проклятим усобникам“, що в сю незвичайну хвилю „за маслак гризуть ся“, замість дбати про визвіл рідного краю.

„Мов пси гризуть ся

Брати з братами, й не схаменуть ся...“

Горе тим „патріотам“-махерам („і патріот, і брат убогих“), що за шмат гнилої ковбаси продають рідну матір-Україну, торгують народньою справою, горе всім „донощикам і фарисеям“, руйни-

кам, що свідомо чи несвідомо стають поперек великого діла визволення рідного краю!

Про сих „діячів“ писав у своїм „Посланію“ великий Кобзарь:

„Ох, як би то сталось, щоб ви не вертались,

Щоб там і здихали, де ви поросли!

Не плакали б діти, мати б не ридала;

Не чули б у Бога вашої хули;

І сонце не гріло б смердячого гною

На чистій, широкій, на вольній землі;

І люде не знали б, що ви за орли,

І не покивали б на вас головою“.

І грозив їм, сим „лукавим чадам“ України:

„Схаменіть ся, — кликав до них — будьте люде,
Бо лихо вам буде: усюди вас найде правда — мста
І на віки прокленетесь своїми синами...“



Посмертна маска Шевченка.

Суд над Шевченком.

Гадюкам вкиньте до нізда

Горючу іскру — що за сик!

Такий самий пекельний крик

Зняли прислужники царя

На вість, що в Київі старім

Зявила ся нова ідея,

Що над степами, ніби ірім

Лунає голос Прометей:

„Ми волі хочем! Горе вам,

Царі-деспоти! Иде година,

Що підіймєть ся домовина

І похоронений живицем

Народ прокинєть ся. Очам

Незрячим світло правди блисне,

Долоня меч кривавий стисне,

А пїмста серце розпалїть

Немов пожежу над степами!

Зорить тюрма, до тла зорить,

Вже дах займаєть ся над вами!“ ...

Так він голосить. Мов пророк

Між людом ходить. Кождий крок

Його — то бунт. Він хоче сил

Добути з батьківських могил,

Він обцяє кріпака

Перетворити в козака,

Він, ніби гетьман України,

Гетьманщини стару з руйни

Двинути хоче, хоче слави,

Він небезпечний для держави,

Йому криваві снять ся сни,

Расни його! Расни! Расни!“ ...

І вдарили в тривоги дзвін.

„Дріжи Москво! Мазепин дух

Воскрес, встає, счиняє рух,

Який не легко припинити.

Його з-зарання треба вбити,

Як отира; колом з осики

До труни трупа привоздити

На вік віків!“ — Лунають крики

Хортів і юнчих і псарів.

А Писарєв все пише й пише,

Попов поганим духом дише

Й доклад великий до царя

Несуть прислужники що дня.

Скінчили працю, відсапнули,

Готовий присуд: — „Він царя

Зневажив словом. (Люде чули).

Окремого володаря

Хотїв України. Ганьбив

Нас кацапами. В дзвони бив

Воскресні і ззивав на суд

Чернь гайдамацьку. Бурич лод! —

За кару піде сей бунтарь

В степи кіргізькі, в казамати,

В забутий Богом, дикий край“ ...

А милостивий гусударь

Додав. „Не вільно малювати,

Ані писати. — Миколай.“

Шевченко на вигнанню.

Чи то дух, чи то тїнь,
Тїнь безмовна, тута?

Нї, то сторож-салдат
За поетом ступа.

Чи на муштру підє,
Чи він дума, чи спить,
Кождий рух, кождий крок
„Дядько“ тїльно слїдить.

Верне з мури, спічне,
Скине одя Тарас,
Він кїшенї наверх
Вивертає сей час.

Шїльно все обзира
З шапки до підощів,
Якби мї — до душі
З чобїтьми б увїйшов.

І до мїзку б зирнув,
До іадок бунтаря,
Чи не творить він там
Проти волї царя?

Чи незримим пером
Він не тише в думках;
„Шлях до волї веде
По тиранів кїстках!

До весни крїзь зиму,
Через тернє до роже!..“
Ах чому ж то в думках

Нам читати не можє?
Залоднили б Сибїр,
Начинили б тюрми,
Навїть юнчик собак
Годували б людьми.

Туга за рїдним краєм.

(До психологїї поетичної творчостї Шевченка.)

В своїм дневнику писав Шевченко в 1857 році:

„Менї належало би розпочати свій дневник від того часу, коли мене висвячено на новий стан, себто від 1847 року. Тепер був би з нього дуже грубий і дуже нудний зошит. Згадуючи сї минувшї сумні десять лїт, я тїшу ся сердечно, що менї не прийшла тоді блага думка завести зошит на записки. Що би я записав в нїм? Правда, в протягу сїх десяти лїт я видїв дармо те, що не всякому удаєть ся видїти; але як я глядїв на все те? так, як арештант глядить з закратованого вікна вїзницї на веселїй поїзд весїльний. Сама згадка на те, що минуло і що я за той час бачив, наводять на мене жах; а що ж було б, якби я записав ту понуру декорацію і ті простацькі особи, з котрими менї довело ся відограти сю понуру, монотонну, десятилїтню драму! Минаймо, минаймо мою минувшїсть, лукава моя памяте! Не зрушуймо серця любячого приятеля невартою згадкою, забудьмо і проєтїм темним людям, як простив милосердний Чоловіколюбєць своїм лютим розчинателям. Зверїм ся до того, що світле і тихе, як наш український вечір осїнній...“

І було б білий тюрєм,
Нїж церков і скитів,
І пустїйш шибєнїць,
Нїж мотильних хрестів.

Чорна нїч у тюрмі
Все заснуло, хрєпїть,
Лиш поет і салдат
Не заснуть нї на мить.

Шевченко на смертному ложї.

Умер поет. Далеко на півночі,
У городї непрївїтнім, чужїм,
А хто ж йому накривє сонні очї
Китайкою? Заплаче хто по нїм?
Не клопочїсь! Як півнича година
Мине, хтось дверї втворить на розтвїр.
Прийде Петрусь, Оксана, Катєрина
І Наймичка — найдє їх повний двїр.

Ярина з Степаном при домовинї,
Двох хлопцїв сотник Гонта приведє,
Палїй псалтир читає; свято нинї —
Ясновельможний гетьман тут їде.

За гетьманом полковники на конях,
І куренями виступав Сїч,
Булави, пірначї михтять в долонях,
І від шабел розвиднюєть ся нїч.

А там народ, цїлий народ, як море,
Посунув ся, їде вперед, шумить...
Не вмер поет, його втомило горе,
Схилив чоло і задрїмав на мить.

Богдан Лепкий.

Так писав Шевченко, проживши десять тяжких лїт неволї, найстрашїйший і найважнїйший перїод свого життя.

„Дуже грубий і дуже нудний зошит“ — так каже великий наш поет — вийшов би зі споминів Його з тої важкої доби.

Не писав нїяких споминів, не списував записок з тодїшнього свого життя... Та з тих як раз часїв маємо цїлий ряд прегарних, чудєвих його вїршїв, списуваних наперекїр варварськїй заборонї самодура, царя Миколи I., маємо цїлий ряд його поезїй, що становлять „не дуже грубий“, та за те — хто знає! — чи не „найбільше цїкавий зошит“ споминів його життя та документів його поетичної творчостї.

Нїколи з такою могутю і з такою пориваючою силою не вилилась туга поета за Україною, за рїдним краєм, бїль і жаль над її долею і неволею, над її страшною теперїшнїстю, з її царським ярмом, з її національним поневоленнєм, з її огидним крїпацтвом, а рївнобїжно з тим туга за красою її будучнїстю, як саме в дрїбних сїх поезїях, де з-під варварського насилля деспотичної самоволї вириваєть ся небобїдна, безсмертна, революцїйна думка поета.

Дрібні се, маленькі поезії, але в сих дрібних поезіях немов заклата дрімає і дрожить болюча туга поета, відірваного від рідного краю, засланого на повільне конання в саляти.

*„Aus meinen großen Schmerzen
Mach ich die kleinen Lieder!...“*

З великого болю над долею рідної країни, над долею своєї доби, з великої туги за рідним краєм родились дрібні пісні нашого поета. Так — кажуть — зі сліз колючих істот родять ся жемчуги-перли...

Туга за рідним краєм, що переходить в біль і в терпіння, в стан тяжкої недуги, в ностальгію — се характеристична риса поетичної творчости Шевченка з найтяжчої доби його життя.

Та риса ся проявляєть ся, більше або менше сильно, у цілій його поетичній творчости, у всіх його поезіях; туга за рідним краєм, таким, яким його хотів би бачити Шевченко, — се засадничий тон, се Leitmotiv його поезії.

А тон сей впливає з цілого життя поета, з тих важких обставин, серед яких він жив і боров ся, впливає з сього становища, яке займав Шевченко серед тодішньої української суспільности.

Син мужицький — він в серці носив, він зі села виніс глибоке привязання до села, до землі, до тихого, сільського, хліборобського життя. Шевченко вилелівав в серці своїм, пораненім ударами життя, непереможну тугу за тихим, сільським життям і перед його очима стає безнастанно картина тихого українського села, перед ним вічно стоїть привид ідилічного щастя сільського.

*„А я так мало, небогато
Благав у Бога; тільки хату,
Одну хатиночку в гаю,
Та дві тополі коло неї,
Та безталанну мою,
Мою Оксаночку, щоб з нею
У двох дивити ся з гори
На Дніпр широкий, на яри
Та на лани золотохвилі,
Та на високій мошлі...
...
А потім би з гори зійшли,
По-над Дніпром у темнім гаї
Гуляли б, поки не смеркає,
Поки мир божий не засне,
Поки з вечірньою зорею
Не зійде місяць над горою,
Туман на лан не прожсене.
Ми б подивились, помолитись
І розмовляючи пішли б
Вечеряти в свою хатину“.*

Та всі ті мрії мужицького сина, що цілою силою своєї мужицької душі приріє до рідної землі, до рідного українського села, до рідного краю, розбивались о неможлиму, безощадну дійсність. І кожний удар неможливої дійсности збільшував в його серці ностальгію, тугу за рідним селом, за рідним краєм, робив сю тугу наймогутнішим тоном в його поезіях.

Вигнала молодого хлопця з батьківської хати ненависть мачухи. Знущав ся над хлопцем його перший учитель, па-

ниця дяк. В світ вирвала його, кріпака, примха його пана; різкими пригадував йому пан його кріпацтво. Далеко на північ, до столиці царської імперії понесла його доля, далеко на холодну північ, далеко від його України, — а другої

*„нема на світі України,
немає другою Дніпра“...*

А там, коли він знов побачив, — уже як вольний, як визволений з кріпацької неволі, — свій рідний край, неможлива рука царя кинула його на чужину, на непривітну пустиню заслання. Серед чужих людей, в непривітному краю прожив поет як раз ті літа, що в життє кожної людини є літами найвищої життєвої сили і творчости. Не на Україні, не в ріднім, чарівнім своїм краю довелось йому жити.

*„І небо невміє і заспані хвилі
І понад берегом ґеть-ґеть,
Неначе пляшій, очерет
Без вітру ґеть ся. Боже милий.
Чи довіо буде ще мені
В отсій незамкнутій тюрмі,
По-над отсим ніжним морем
Нудити світом? Не говорить,
Мовчить і ґеть ся, мов жива,
В степу пожовклая трава;
Не хоче правдою сказати,
А більше ні в кого ститати!“*

І перед очима поета ставала в тим більш чаруючих красках картина його рідного краю, його рідного українського села

*„Село! і серце одпочине.
Село на нагийї Україні
Неначе писанка. Село
Зеленим газм поросло,
Цвітуть сади, біліють хати,
А на горі стоять палати,
Неначе диво, а круюм
Широколистїй тополі,
А там і ліс, і ліс і поле
І синї гори за Дніпром!
Сам Бої вітає над селом!“*

Прегарне, чарівне село українське! Та поет бачить не тільки зелені широколисті тополі, — він бачить кріпацьку неволю села, —

*„В тім гаю,
У тій хатині, у гаю,
Я бачив пекло. Там неволя,
Робота тяжкая, ніколи
І помолитись не дають.
Там матір добрую мою,
Ще молодую у мошлі
Нужда та праця положила,
Там батько, плачущи з дїтьми
(А ми малі були і голі)
Не витернів духой долі, —
Умер на панщині...
А сестри! сестри! Горе вам,
Мої голубки молоді!
Для кого в світі живете?“*

*Ви в наймах вирости, чужей,
У наймах коси побільють,
У наймах, сестри, й умрете!*
„Мені аж страшно, як задаю
Отту хатину край села.“

І туга за рідним краєм зливається в серці поета в одну з тугою за красшим життям, де б не було поневолених, катованих панами людей, і поет бачить кріпачку, як їй втомленій роботою на паньській лані сниться ся, що її син

*„Не одинокий, а жонатий
На вольній, бачить ся, бо й сам
Уже не панський, а на волі,
Та на своїм веселім полі
У двох собі пшеницю жнуть...“*

А за тугою за рідним краєм йшла в серці поета де далі й щораз то вище і ясніше ненависть до царської імперії, ненависть до царів. Уже перед засланням на далеку східну пустиню в казарми написав Шевченко свій „Сон“, сатиру на царський деспотизм. Та в неволі — думаючи і мріючи про свою рідну країну — він прийшов до сеї ясної думки, що правди й волі не буде, що не буде вільної України, не буде щасливого рідного краю, де б не було ні соціальної кривди й неправди, де б не було політичної неволі та національного закріпощення України, — коли не розібеть ся царської імперії, коли революція не розібе царського престолу.

„Не жди добра, святої волі!...“

... *Царь Микола її присяв.*

А щоб збудить хиренну волю,

Треба громадою обух сталить

Та добре вилостриць сокиру

Та й заходить ся вже будить;

А то простить собі небога

До суду божого, страшною...“

... *„О моде, моде, небораки!*

На що здали ся вам царі,

На що здали ся вам псарі?

Виже таки моде, не собаки!“

З поезій Т. Шевченка.

Псалми:

XLIII.

Боже! Нашими упима

Чули Твою славу.

І діди нам розказують

Про давні криваві

Тії літа, як рукою

Твердою своєю

Розв'язав Ти наші руки

І покрив землею

Трупи ворогів; і силу

Революційна боротьба проти царату, розвалення царської імперії — се в очах поета одинокий шлях до вольної України, до вольного, щасливого, рідного краю.

Не розуміла сеї революційної думки поета українська суспільність за його життя і ще довго по його смерті. Та зрозумів і ясно висловив його світогляд польський патріот-повстанець Гордон, що на засланням стрінув Шевченка.

„W roku 1850 Szewczenko przejeżdżał przez Uralsk, na nowe, zamorskie wygnanie. Mówiłem z nim długo to o tem, to owem... Niepodległa Ukraina była celem jego marzeń, rewolucya dążnością; rzecby można, że patrzył na świat przez czerwone okulary.“

З сеї останньої доби поетичної творчости Шевченка походить цілий ряд поезій і поем, що звертають ся проти царів. В революційній ненависті до царату, в ясній думці про кінченість його розвалення вилилась з душі поета його безмежна туга за рідним краєм, туга за вольною Україною.

В важку, тривожну хвилину святкуємо пам'ять нашого великого поета. Над світом цілим зняла ся хуртовина, зняла ся буря і дроз тасмна переймає весь світ перед незнаною будучністю.

Туга за рідним краєм, де найстрашніші блискають громи, де туча шаліє найстрашніше, не одному з нас згняє сон з очей.

Волючим, могучим відгомоном відзивають ся в нашій серці тужливі акорди Шевченкової поезії, його туга за вольною Україною.

„Не грів сонце на чужині...“

Та ми — разом з поетом — віримо непохитно в побіду правди й волі, віримо, що з теперішних кривавих змагань вийде побідною і справа нашого рідного краю, що

„Встане Україна

І розвіє тьму неволі,

Світ правди засвітить

І помолять ся на волі

Невольничі діти!“

Микола Ганкевич.

Дуже грубий і дурний, такий же великий, такий же важкий добу.

Твою восхвалили
Твої люде і в покої,
В добрі одпочили,
Славя Господа. А нині
Покрив еси знову
Срамотою свої люде, —
І вороги нові
Розкрадають, як овець, нас
І жеруть... Без плати
І без ціни оддав-еси
Ворогам проклятим.
Покинув нас на сміх людем,

В наругу сусідам;
 Покинув нас, яко в притчу
 Нерозумним людям.
 І кивають, сміючи ся,
 На нас головами;
 І всякий день перед нами
 Стид наш перед нами.
 Окрадені, замучені,
 В путах уміраєм,
 Не молимося чужим богам,
 А Тебе благаєм:
 Поможі нам, ізбави нас
 Вражої наруги!
 Поборов Ти першу силу,
 Побори ж і другу,
 Ще лютішу. Встань же, Боже —
 Вскую будеш спати,
 Од сліз наших одвертатись,
 Скорби забувати?
 Смирила ся душа наша,
 Тяжко жити в оковах!
 Встань же, Боже, — помози нам,
 Встань на ката знову!

СХХХVІ.

На ріках круг Вавилона

Під вербами в полі,
 Сиділи ми і плакали
 В далекій неволі,
 І на вербах повішали
 Органи глухії,
 І нам стали сміяти ся
 Едомляне злі:
 „Розкажіть нам пісню вашу,
 Може й ми заплачем;
 Або нашу заспівайте,
 Невольники наші!“
 — „Якої ж ми заспівает
 На чужому полі?
 Не співають веселі
 В далекій неволі.
 І коли тебе забуду,
 Іерусалиме,
 Забвен буду, покинутий
 Рабом на чужині;
 І язик мій оніміє,
 Висохне лукавий,
 Як забуду помянути
 Тебе, наша славо!
 І Господь наш нас помяне,
 Едомські діти,

Як кричали ви: „Руйнуйте,
 Руйнуйте, паліте
 Сіон святий!“ Вавилона
 Дщере окаянна!
 Блаженний той, хто заплатить
 За твої кайдани!
 Блажен, блажен! Тебе, злая,
 В радості застане
 І розібе дітей твоїх
 О холодний камінь!

Осії глава ХІV.

Погибнеш, згинеш, Україно,
 Не стане знаку на землі!
 А ти пишала ся колись
 В добрі і розкоші! Вкраїно,
 Мій любий краю, неповинний!
 Защо тебе Господь кара,
 Карає тяжко? За Богдана,
 Та за скаженого Петра,
 Та за панів отих поганих
 До краю нищить . . . Покара,
 Убе незримо і правдиво,
 Бо довго довготерпеливий
 Дивив ся мовчки на твою,
 Гріховную твою утробу,
 І рек во гніві: „Потреблю
 Твою красу, твою оздобу:
 Сама розіпнеш ся! Во злобі
 Сини твої тебе убють
 Оперені, а злочачаті
 Во чреві згинуть, пропадуть,
 Мов недолежані курчата.
 І плача, матірнього плача
 Ісполню гради і поля,
 Да зрить розтлінная земля,
 Що я — держитель і все бачу!“
 Воскресни, мамо! І верни ся
 В світлицю — хату, опочий!
 Бо ти аж надто вже втомилась,
 Гріхи синовні несучи.
 Спочивши, скорбная, скажи,
 Пророчи своїм лукавим чадам,
 Що пропадуть вони лихі,
 Що їх безчестіє і зрада,
 І криводушіє огнем,
 Кривавим, пламенним мечем
 Нарізані на людських душах;
 Що крикне кара невсипуща,
 Що не спасе їх добрий царь,
 Іх кроткий, п'яний господарь!

Не дасть їм пить, не дасть їм їсти,
 Не дасть коня вам охляп сісти
 Та утікати; не втечете
 І не сховаєтесь! Усюди
 Вас найде правда-мста, а люде
 Підстережуть вас, на то те ж
 Удовлять, і судить не будуть;
 В кайдани туго окують,
 В село на грище приведуть,
 І на хресті оттім, без ката
 І без царя, вас, біснுவатих,
 Розпнуть, розірвуть, рознесуть,
 І кровю вашою, собаки,
 Собак напоять!... І додай,
 Такеє слово їм додай,

„Великий Льох“ Тараса Шевченка.

У селі Суботові, що колись належало Хмельницькому, і досі видно підземні ями, т. зв. льохи. Їх так зовуть і по сьогодні: льохами Богдана. Хто їх викопає, на що, що в них зберігаєть ся, — ніхто не знає. Тільки, що ще нині показує їх народ у Суботові і розповідає про них силу легенд і таємних оповідань. Між иньшим оповідають, що в тих льохах позакопував великий гетьман якісь скарби, тільки до них дібрати ся важко. Як би до них дістати ся, то стало ся б щось незвичайне на Україні. За часів Шевченка таких розповідок могло бути й більше — все таки ближче було до давнини, ніж тепер. Може бути, що люде з того часу привязували до них більше й ваги, ніж тепер привязують. А ще як московський уряд кинув ся робити археологічні розкопки, розкопувати могили по Україні, народ, не розуміючи мети уряду давав волю своїй фантазії і витворював усе нові та нові оповідання. Се зовсім природна річ; усе так бувало, так воно робить ся й досі — на наших очах кілька то поветає ріжних легенд.

Одна з таких легенд записана й у примітках до видання „Кобзаря“ Доманицького: „Люде подекуди переказують, що якби докопались Москалі до Великого льоху Богданового, де його скарби заховані, то до краю вже знівечили б Україну.“* Може й досі ховають ся між народом такі оповідання про „Великий Льох“, може їх розповідали в такий формі вже за часів Шевченка, — та не так якоеь воно виходить із Тарасової поеми-містерії. Що більш, як би прийняти отсю легенду за підклад до інтерпретації „Великого Льоху“, — то й головна ідея містерії і сама поема, в цілому видасть ся нам незрозумілою, а то й поплутаною. Та так воно не є, й ми постараємо ся розвітлиити її инакше.

* Воно може і з тексту на перший погляд виходить, що так воно і є, як говорить Доманицький. На се вказували б отсі слова поеми:

„Тоді їх в рай ми повпускаєм,
 Як все Москаль позабирає,
 Як розкопа Великий Льох!“

Тільки два останні рядки — се не доповнення одної й тої самої думки. Москаль забирив і забирив з України, що було. Нехай ще й усе позабирає, нехай у своїй ненаситности розкопає й Великий Льох собі на згубу — із нього вилетить законана воля України!

Без притчі вискажи: Зробили,
 Руками скверними створили
 Свою надію й речете,
 Що царь наш Бог, і царь — надія, —
 І нагодує і огріє
 Вдову і сирот... Ні, не те!
 Скажи їм ось що: брешуть боги,
 Ті идоли в чужих чертогах;
 Скажи, що правда оживе,
 Натхне, накличе, нажене
 Не ветхее, не древле слово
 Розтліннее, а слово нове
 Між людьми криком пронесе
 І люд окрадений спасе,
 Од ласки царської.

Що до розкопок могил поет відносив ся неприхильно й чому саме, — ми знаємо. Він бачив, що московський уряд своєю політикою довів Україну з національного боку до краю: український народ уже зовсім забув про себе, що він таке, забув своє минуле [пор. „До Основ'яненка“, Гомоніла Україна з „Гайдамаків“, початок „Підкови“, епілог до „Гайдамаків“, — а пани, потомки людеї, що будували Україну, ветигли вже злити ся зі своїми гнобителями, помосковили ся і стали дивити ся на Україну не власними очима, а через московські окуляри [пор. тільки „Холодний Яр“ та „Послання“]. В поетовім розумінні ще тільки могили по степах говорили про давню славу дідівщини [пор. Розрита могила і сам „Великий Льох“, кінець „Свята в Чигирині“ з „Гайдамаків“ — „а зробилось — над козаками хусточки! (у православних і досі дають на похоронах хусточки) біліє хустина, тай ту знімуть“], а ті могили, „нашу славу“, російський уряд каже розкопувати, щоб і ніякого сліду з неї не лишило ся. Се погляд поета, що любить могили й розуміє їх красу, та се ще й погляд свідомого Українця-націонала, якому вириваєть ся з душі крик, бо йому видають останню ознаку слави його землі, видають насильно, щоб затерти всі сліди по колишній вольній Україні.

Тільки ж могили — се одно, а „Великий Льох“ не могила, „Великий Льох“ — зовсім щось друге. Ні жалю, ні смутку, ні гніву не вчиташь із поеми з того приводу, що беруть ся розкопувати Льох. Що більше, прибиваєть ся якась навіть радісна нута, яку тільки закаламучує сумнів поета, чи прийшов уже час, щоб розкопати Великий Льох.

Передусім нам треба відповісти на питання, що міг закопати Богдан у своїм льоху: чи се собі звичайні скарби, чи може щось більше. На се ми маємо в поемі відповідь. У „Великім Льоху“ скрив Хмельницький щось таке, що як би його розкопати, то душі, які колись на землі людьми прогрішили ся супроти вільної України, спокутували б свій тяжкий гріх і увійшли б до раю. Душі ждуть, щоб скоріш розкопали. З другого ж боку послухайте, яке невдоволення з розкопу в української ворони, того темного духа, що від тисячки літ накракує смерть Україні: „Та дихий їх знає,

чого вони з тим поганим Ляхом поспішають. Трошки б, трошки підждали, і церква б упала!“ То та сама церква, суботівська Богданова церква-домовина, в якій він молився, щоб „Москаль добром і лихом з козаком ділився“, — то та церква, упадку якої бажає собі поет [пор. поему „Суботів“: церква-домовина розвалить ся і т. д.], а упадок якої ворона вважає руїною, такою ж руїною, як розкоп „Великого Ляху“ [пор. „дві руїни в «Пчелѣ» описали“]. Чого ж би вороні спиняти діло, над яким вона так довго працює, чому б їй виступати проти розкопу „Великого Ляху“, коли Москва потім до краю знищить Україну? Се їй було б тільки на руку! Значить: у „Великім Ляху“ сховані не звичайні — матеріальні — скарби, а щось краще, щось вище, щось, чого собі не бажає ворона, а за чим вітхають душі, бо тоді їх мукам прийде кінець. У „Великім Ляху“ закопав Богдан волю України; вона там лежить. Коли її відкопають, то спокутують свій гріх ті, що її загирили, і дістануть ся до раю. Вороні ж яке діло до волі України, над занапащенням якої вона працювала стільки віків і працювала з такими добрими для себе успіхами!

Тільки на такій легенді міг збудувати Шевченко свою „містерію“. Він описує тільки розкопи малого ляху, де відкопано „черепок, гниле корито і кістяки в кайданах“ — річі, які можна розуміти і в алегоричному значінні — а що до „Великого Ляху“ вдоволяєть ся короткою заміткою, що до „нього ще й не дошукали ся“, бо ще пора не прийшла.

Тільки тут ще не кінець! Самим розкопанням „Ляху“, та ще й чужими, ворожими руками волі не відібеш! До того треба добре знати, яким чином вона пропала, хто і як її знищив, чому се так склало ся, — треба знати все минуле України, її історію в правдивому її світлі. Крім того треба ще знати, який сучасний стан на Україні, кому та воля має дістати ся і чи се можлива річ зі сучасними поетови людсьи відкопати ту волю, чи ні. І поет так і зробив. Розібрав минуле України, схарактеризував сучасне її становище і доснував свою думку до кінця.

Треба памятати, що поема „Великий Лях“ належить до циклу творів під загальною назвою: „Три літа“, що вона списана підчас другого побуту Шевченка на Україні, коли то він обїздив Гетьманщину, пізнавав докладно людей, став дивити ся на них правдивими очима, коли бачив, що на Україні скрізь тепер „неправда, скрізь Господа лають“, що ніде нема навіть дитини щасливої („Невольник“), що „кругом не люде, змії“ („Три літа“) — се ті „Три літа“, що їх завершує „Заповіт“.

У тих трьох роках 1843—1845 поет багато продумав над історією України і слід того думання бачимо в поодиноких поемах. Се вже не повні туті згадки про наше славне минуле, се вже критичний погляд на нашу історію і наших діячів. У ній Шевченко пригадуєть ся, хто провинив ся в тому, що Україна заснула, розбирає переяславський акт, і його огірчення до Богдана доходить до бажання смерти великому Гетьманови ще в колісці і то з руки самої матери-України („Розрита могила“)! Політика Петра I. і Катерини II. супроти України доводять його до невимовного гніву („Сон“) — та не падаєть він і сучасних перевертнів („Розрита могила“), землячків із цинковими гудзиками („Сон“), нових Ляхів, які живуть тепер поглядами не України, а Москви („Холодний Яр“). Тільки ж усі ці думки, що їх подибуємо

в поодиноких поемах, сям та там, писані принагідно, з иншою метою. У „Великім Ляху“ вони ще раз зібрані — і мета тут така: поетови хочеть ся, хоч у формі містерії, розплатити ся по своїому з минулим України, схарактеризувати наше теперішнє покоління і подати висновок з того, яка будучина жде Україну: він доходить до думки, що над нашою землею все нависав якийсь фатум, що чорною вороною кравав над нашою долею, що та ворона братала ся зі своїми добрими сусідами Москвою та Польщею і що всі вони вкупі накрюкали і накрюкують Україні загибель. Виходить так: завинили свої, бо ніколи не заглядали глибоко ворогам в душу, якась темна сила зі своїх руйнувала все те, що виходило доброго з народу, їй помагали темні духи сусідніх народів — і все те разом довело нове українське покоління до людей, які нічого і нічого не знають, нічого не бажать. Хоч поет сильно вірив, що Україна „встане і розвієть тму неволі“ („Суботів“), — та пригадував ся над тим, як би то могло стати ся. В грудні 1845 року він віднайшов уже лік, додумав ся, що треба „повістати і вражою кровю волю окропити“, — але та думка назрівала у нього поволі. У „Розритій Могилі“ з 9/X 1843 р. вдоволяєть ся він вигуком, що „якби відшукати те, що в могилі схоронили старі батьки“, — то було б добре: „не плакали б діти, мати б не ридала.“

Видно там зберігаєть ся слава й воля. Сю останню думку доповняє його „Великий Лях“ з 21/X 1845. р. Тут поет доходить на основі докладного знання історії рідної землі і сучасного її стану, що Україну може спасти тільки „диво“ (се не значить надприродне „чудо“ Ред.). Як людський рід спасла поява Христа на землі, так Україну спас би якийсь Іван, але такий Іван, що як той Гонта катував би катів, [а не підставляв їм шиї — див. „Холодний Яр“], що поплондрував би все зло [добро в розумінні української ворони] і не пощадив би рідного брата, як би він був ворогом України, [а тепер таких нема, пор. „Посланіє Гоголеви“: не заріже батько сина за честь України], такий Іван, що розпущив би правду й волю по всій Україні [а теперішнє покоління — пани — мають правду й волю — на словах — пор. ціле „Посланіє до мертвих і живих“], такий Іван, що не дасть ся підкупити царським золотом [як давала ся підкуплювати старшина козацька], що не дасть собі скрутити рук царевими чинами [як українські пани], такий Іван, що не боїть ся за волю України всього зла і всіх мук цілого світа! Такий Іван міг би спасти Україну. Правда — з таким Іваном вродив ся б і його брат, підпомагач катів, — таких Іванів у нас було так багато! — йому помагали б у його „діяльності“ всякі темні духи, — але про нього поет більш не згадує, він мусів би процасти разом зі всім злом на Україні, що його розруйнує той перший Іван, новий Гонта.

От і ціла містерія — бо так поет назвав свою поему — от і тайна відкуну України. Се вам не видумки польських поетів-месіяністів про вибраний народ, про незаслужені муки, які терпить Польща ніби-то за всі народи, муки, які мають спасти не лиш Польщу, але й цілий людський рід, — ні, се твереза ясна думка, хоч прибрана у форму „дыва“, в одежу містерії!

І се „диво“ злучив поет із народнім оповіданням про „Великий Лях“, перетворив по своїому і створив свою чудову містерію-правду. Теперішній поет, який забрав ся б

до писання такої поеми, довів би в кінці до того, що народина такого Івана вже недалека! Та хоч у Шевченка була сильна віра* в воскресення України — „Суботів“ написаний того ж дня що й „Льох“, він до такої думки дійти не міг. Він знав, що такому Іванови не дасть вирости чорний дух України, якому ще й допоможуть добрі сусіди! Крім того люде темні — за такого Івана не постоять, а без такого Івана нема що й розкопувати „Льоху“, де закопана воля України. Та вже в тім самім, що Шевченко допускає можливість появи такого Івана серед нашого суспільства, мученого своїми й чужими злими духами, — вже в тому містить ся доказ живучости української ідеї, ідеї вольної України! І про се неможна забувати при обговорці „Великого Льоху“.

Та щоб іще докладнійше зрозуміти все сказане, треба розібрати ся ще й у змісті поеми. Передусім не завадить пригадати, що таке містерія. Се слово грецьке. Означає воно такий твір, що в ньому оповідаєть ся про щось таємне. Грецьке слово μυστήριον — се тільки, що тайна. У середніх віках на заході Європи під словом „містерія“ розуміли такий твір, у яким говорило ся про тайну відкуплення людського роду Христом. Через те ж, що найважніша подія з життя Христа се Його різдво і Його смерть, то в містеріях розповідали ся про те, як Христос родив ся [порів. у „Великім Льоху“ народина Івана: поява мітли над Чигирином, земля трясеть ся над Дніпром та Тяменом, стогне Чигиринська гора — се такі подібні знаки, як мав родити ся Христос] і як умирав. Із тих містерій витворила ся з часом вертепна і пасхальна драма, яка з заходу Європи через Польщу перейшла до нас і з якої між иньшим з часом розвинула ся і світська драма. Тільки у драмі ми вже бачимо богацько дієвих осіб — у містерії бувало їх найбільше три. Так по три особи бачимо ми і в „Великім Льоху“ — містерії Шевченка.

Дія відбуваєть ся в Суботіві недалеко Богданової церкви і обох льохів; починаєть ся в ночі, а кінчить ся третього дня. По черзі прилітають: три душі, три ворони, а далі надходять три лірники. Тільки єї останні є свідками, як розкопують малий льох. Ні душам, ні воронам малий льох не цікавий і вони кидають свої становища: перші відлітають у старий січовий ліс, щоб звідтіля приглядати ся, що буде, другі спішать, щоб лад зробити з Іваном, який саме народив ся.

Такі особи, як справник, для містерії — не важні. Се так для ілюстрації, як уряд відносить ся до кобзарів і як ставив ся до того Богдана, який віддав Москві Україну.

Три душі — се ті люде, що причинили ся до згуби України, хоч несвідомо. За те й у рай їх не пускають, а літають вони по світі і покутують за свої тяжкі гріхи. Перша за те, що з повними коновками перейшла дорогу Хмельницькому, як їхав на переговори з Московію у Переяслав 1654. р., друга напоїла коня цареві Петрови, як він по полтавській (1709) перемозі над Україною вертав ся до Москви, а третя усміхнула ся до голодної вовчиці, до Ка-

терини II. у Каневі, як вона плула Дніпром на пороги (1787 р.). Вєї три вони прихильно віднесли ся до ворожих намірів супроти України і до її великих ворогів, і за те їм така кара. Пригадаймо собі, як народня мораль карає тих, що вбивали батьків! Кілько літ батьковбивцеві треба ходити на вколїшках, поливати слїзьми суху паличку, заки виросте з неї яблуня, заки зародить, і кілько зусиль приймає такий грїшник, щоб постряпати яблука з яблуні — та все таки з них ніколи не стрясе! А Марко Проклятий, що волочить ся по світі! Навіть пекло його не приймає за вбивство батька-матери! То звичайні собі батько-мати, а се ж Україна-мати, яку душі занапали, бо відносили ся з прихильністю до її ворогів, які відібрали їй волю. За те повинна й їх постигнути така сама кара, як того батьковбивця! Тільки ж вони згрішили з несвідомости, і тому попадуть колись до раю, як сей свій грїх спокують, як Україна волю дістане. А станеть ся се тоді, як розкопають Великий Льох, в якім лежить закопана Хмельницьким воля України.

До того ж часу їм далі треба буде літати над ярами та степами козацькими, а та, що вже дитиною усміхнула ся до лотого ворога України, до Катерини, та ще навіть не відбувала митарств: її злочин найбільший!

Шевченко вибрав з нашої історії три найважніші події: Переяслав, Полтаву і скасованне Гетьманщини, вивів на тлі сих подій три дівчини, в ріжнім віку: відданицю, недолітка і дитину в сповиточку, — і вєї три з несвідомою прихильністю до Москви. Се й характеристика українського суспільства XVII—XVIII. в., яке ціле, від дитини до зрілого віку, линуло несвідомо до Москаля: переходило шлях їхній політиці з повними коновками, всякому вислугувало ся, всякому годило, усміхало ся до того, хто мав його пожерти! Се загал тодішнього громадянства без ширшого політичного розуму, люде, які не розуміли хитрої політики Москви, се люде з дівочьким розумом, що не знали своїх бажань, не могли їх формулувати, йшли за подіями, приймали їх без протесту, що більше, з відтінком прихильности, не знаючи, що такою безучасністю тяжко грїшать супроти України і готують їй неволю!

Три ворони — то темні духи, що нависають над Україною і її сусідами, над Польщею і Московію. Вєї вони нищать свої краї, та тільки українській мало ще своєї роботи: їй помагає одна й друга приятелька. Їх вивів поет, щоб показати, що в нас не тільки були такі люде, що несвідомо нищили Україну, а що над нашою землею висіло на цілий протяг нашої історії якесь зловіще марєво, що пхало її у пропасть. Мала все Україна своїх ворон, що накракували їй смерть, мала своїх темних духів у історії, що свідомо тягли її на смерть. А в тій роботі ті наші темні духи завєїди мали приятелів, своїх сусідів, таких же самих ворон, людей, що замість дбати про добро своєї власної землі, протягали руки на Україну: то так нищили і рідну землю і Україні просвітку не давали.

Із трьох виведених ворон найбільшу практику в справі нищення України має така перша — українська — ворона. Вона її нівечила вже тоді, як ще ні Польщі, ні Москви на Україні не було, вона вже тоді „там шинкувала й розливала“ кров. За козацьких часів казала козакам вислугувати ся, кому було їй завгодно, намовила Богдана мирити ся з Московію, казала їй служити, а як Мазєпа зірвав ся до повстання, то вона придумала такі муки для України, що

* Не лиш віра, а й певність, основана на даних історії. Живі сили українського народу, на думку поета, візьмуть своє — Україна не вмере, не загине. Що вже не виробляла перша ворона з вільними козаками — страшні просто річи, а мусить признати ся з жалем: „Та й живучі ж, проклятуці!“ Такий живучий увесь український нарід, тому Москва, хоч як ні нищить Україну, не в силі її задавити. В часі, коли Москва зачне докопувати ся до Великого Льоху, Україна вже матиме стільки живих сил, щоб відновити свою давню волю, що в тім Льоху заховав великий Богдан. Народить ся власне той Іван, що „розпусить правду й волю по всій Україні“.

пекло саме злякало ся. Потім поробила з колишніх борців російських дворян, повбирала їх у чиновницькі мундіри, на Січ навела німецьких кольтоністів — здавало ся б, її роботі вже кінець. Тільки ж одна ще біда! Ось мав вродити ся Месія України, новий Гонта — і з ним треба їй розрахувати ся. Та вона знає, що з ним зробити, знає, що люде на Україні сліпі, то можна так зробити, щоб той Гонта не виріс: зараз його поховати, як тільки народить ся. Се найліпша метода: вбити в коріні те, що нам на перешкоді — ліпша, ніж підкупство, царські чини, та муки цілого світа, — ліки, які приписують добрі сусідки: московська і польська ворона! Вбити в коріні всяку гарну думку, всякий гарний почин, коли він тільки кому не на руку — се річі, які аж надто знані в нашій історії, що не треба їх і повторяти! Тим гріхом дуже часто грішили наші люде, а й грішать по сьогоднішній день, користаючи з того, що ще „сліпі“ люде!

Друга ворона — польська — явище більш смішне, ніж поважне. Вона, щебетуха, не дуже й так нашкодила Польщі — хіба тим, що завела релігійну нетерпимість, яка довела її до упадку з помічю України, власне її злого духа. (Погляд сей повторяєть ся в Шевченка часто, на пр. в „Посланню“: Польща впала і вас раздавила, в вірші „Ляхам“: подай же руку козакови, в „Гайдамаках“ і т. д.) А польське повстання теж вважає Шевченко нещастем для Польщі; воно теж діло польської ворони, що бенкетує з панями на чужині. На смерть Україні у неї давний, дурненький лік: муки.

Третя ворона — злий дух Московщини — працює при допомозі указів, поліції, т. зв. третього отделенія, крадіжкі, розбоїв. Де не рушать ся, скрізь видно її ведмежу лапу. Наводить на Москву Татар, наділює її Іваном Грозним, заводить з Петром Великим німецькі порядки, бюрократію. Що до України, то в неї погляд Карамзина, російського офіційного історика, що, мовляв, України ніколи не було, а тільки Росія, і тому можна її любісінько обдирати. Як би ж що на Україні заврушило ся, як би мав зявити ся який Гонта — то в неї на нього давні випробовані ліки: золото й царські чини...

От як зберуть ся вам такі три духи, що цілими віками топтали волю України, новому Месії України не вирости!

Союз визволення України до чеського народу.*

Чехи!

Звертаєть ся до Вас „Союз визволення України“, організація, про котрої цілі говорить вже саме її імя. Звертаєть ся до Вас організація Славян, що є поневоленими рабами у великій державі найблизшого їм славянського народу. Говорять до Вас отсею книжечкою Українці з Росії, які не мають захисту, ні пристановища для свого національного розвою на споконвічній землі своїх дідів да прадітів, в своїй рідній, всім серцем і всею душею улюбленій батьківщині.

Чехи! Ви, що перші високо підняли прапор відродження поневоленних славянських народів! Ви, що мостили і показу-

вали дорогу до воскресення мало — що не всьому славянському мирови! Ви, що були вчителями та провідниками в національним відродженню й української нації! Ви, котрих великі мужі — від Гуса і Жижки аж до Шафарика та Пітера — ясніли приміром й великими постатами в історії нашого відродження, та своїм могутним впливом заважили й в розвою українського народу! Ви, провозвістники славянського ренесансу та перші борці за нього — вислухайте нас, Славян, що йдучи вашим шляхом, бажаємо рівнож зажити вольним життем на нашій прадітній, споконвіку славянській землі!

Серед Вас існує деяке — скажім щиро — доволі сильне упередженне супроти наших змагань. Два сильні славянські народи заступили нас своїми широкими плечима від решти славянського світу, проголосили давно вже нашу смерть, а всякий наш протест, всякий голос розпуки і всяке

Бож треба знати, що з тим новим Гонтою має ще вродити ся другий Іван, приятель ворон, ворог України, а до того люде сліпі! Не тяжко буде його чи втопити, чи стріити, чи до самого пекла запроторити, як нахваляють ся всі ворони. Воно так і станеть ся, значить: нема що й розкопувати „Великого Льоху“, до того ще пора не настала! Ще як би було кому стати за таким Іваном, то може б він і виріс; а то люде поки що сліпі! Та бо вони не тільки сліпі, а криві й горбаті! От вам нове покоління, ті лірники, що їх виводить поет у третій частині містерії. Що вони знають про минуле України? Послухайте, що вони плетуть про запорожські фігури — маяки, що полишали ся з давних часів! Се ж по їхньому або осідало для ворон, або пристановище для панів, які, як буде поточ, туди повилазять та будуть дивити ся, як мужики тонуть; або й тички, щоб люде не крали з Тямину води й піску не оралі! Хто вони таке — вони не знають; а що співають історичних пісень, так се дієть ся по звичці, бо ж їх навчили співати. Тай співають вони пісень не тому, щоб вони мали для них національне значінне, а тому, що ними можна поживити ся. Пісні стають усе в пригоді, як посядають ся люде й пани, може бути за них плата. Співати не за плату, а так, хоч би на пробу, не варто — лучше спати!

То лірники, щоє трохи більше за звичайних людей! А що ж тоді звичайні люде! Вони й не обурять ся, що їх за Богданові пісні „випарять у московській бані-прохолоді“, а часом побачать, що се справді злочин співати про такого „мошенника“, як Хмельницький, — а тоді вже й не співатимуть пісень! Послухаймо, як вони виправдовують ся, що, мовляв, „нас, пане, навчили“, ми ж нічого не винні! От вам сучасне Шевченкове покоління!

І де ж для таких людей розкопувати вже „льох“! І що зробив би з ними і той містичний Іван, коли б навіть „ворони“ дозволили йому вирости, коли б його зразу не поховали!

Тому-то:

... малий льох в Суботозі

Москва розкопала,

Великого ж того льоху

Ще й не дошукалась!

Василь Сімович.

* До свіжо виданої чеської брошури нашого Союзу („Україна a ukrajinská otázka“) залучена, яко передмова, відозва Союзу до Чехів. З огляду на те, що вона має й загальний інтерес, подаємо її отсе читачам в українським перекладі.

змагання відвалити з нас надгробний камінь назвали . . . кайнською роботою, „зрадою славянству“. Переважна частина Вашої преси, інформована про нас від наших же противників, зістала введена в блуд та хибно інформувала Вас десятки літ, витворюючи між нами й Вами штучно пропасть недовіря та комплекс непорозумінь, які чим далі, тим тяжче ставало розвіяти. Не приписуємо тій Вашій пресі злої віри, — віримо, що ділала вона в найліпшій вірі, будучи хибно поінформованою; і тому віримо, що сей наш голос знайде відгомін і в сій пресі та дійде до свідомости цілого чеського народу.

Нашу віру основуємо ми на Вашім визвольнім демократизмі, за яким чейже не можуть критись ніякі змагання до поневолення інших народів. Нашу віру, що вислухасте і зрозуміє нас, основуємо і на історичнім досвіді, що були ж у Вас перші в народі мужі, котрі розуміли наші змагання і спочували нам, що нація чеська устами тих мужів інакше колись задивлялась на нас, ніж се по голосах їх епігонів можнаб судити. Основуємо її вкінці й на Вашім політичнім інтересі, який — се наше глибоке переконання — ніяк не може лежати в дальшій поневоленню українського народу, ні в скріпленню його гнобителів.

Упередження Ваше до наших змагань випливає з двох жерел: 1) з несвідомости про національні відносини на Сході Європи і з незнання нашого народу — і 2) з опертого на тій несвідомости, а тим самим і хибного на нашу думку політичного рахунку Яко східно-європейські Славяне і російські горожане маємо право думати, що російські обставини знаємо краще, ніж Ви, а тим самим можемо знати, чим в дійсности є Росія, які її — поза гарними фразами — властиві цілі, що вона наміряє, та що вона про Вас і інших західних та південних Славян думає.

Подавана нами книжочка має на цілі поінформувати Вас про те, чим ми колись були і як саме вчинила з нами Росія, та до чого ми наслідком сього змагати мусимо . . . Знайдете там, що нашою цілю є визволення України та сотворення самостійної української держави на північних берегах Чорного моря — так, як вона вже двічі в історії (IX—XIV вв. і XVII—XVIII вв.) там існувала. Хто як хто, а Ви — думаємо — повинні знайти зрозуміння для нашої думки про спадщину св. Володимира Великого та Богдана Хмельницького. Тут в переднім слові — коротко мусимо ще торкнутися питання, о скільки реалізація наших змагань лежить або ні в лінії інтересів чеського народу.

Сотворення (властиво реституція) самостійної української держави, що загинула в пољавськїм погромі (1709 року) можливе тільки по воєннїм розгромі Росії. Ми, Українці, бажаємо собі сього розгрому, бо від нього надїємося ми під теперїшню історичну хвилю нашого визволення. Знаючи психологію російської держави, не можемо вірити, щоби ми інакшою — пр. дорогою автономії в межах Росії — могли досягти спроможності вільно, яко нація, жити і розвивати ся. Тільки конечність, сотворена силою меча, в давнїм разі чужою, може змусити Росію дати нам і иньшим поневоленим народам волю. І тому нам нема виходу иншого, як тільки бажати собі розгрому Росії і до сього розгрому причинитись. Побіда Росії, се наш погром; її погром — се наша побіда і наше воскресення. Не наша вина, а вина псевдо-славянської Росії, коли так, а не інакше ми, Славяне, приневолені думати і почувати.

Розгром Росії одначе не буде ніяк розгромом Славянства, як з другого боку її побіда не тільки не була би побідою Славянства, але навпаки: гробом для деяких Славян — між тим як для нас, так і для Вас Чехів. Розгром Росії потягне за собою утворення двох нових славянських держав України і Польщі, себто повне визволення двох славянських народів з псевдославянського, по правдіж напівмонгольського ярма. В кождім одначе разі — навіть якби розгром Росії не був так великий, щоб утворено нові держави, Україну і Польщу, то її поразка пожадана для всіх австрійських Славян, бо спричинить прилучення деяких славянських земель на південному сході і північному сході до Австро-Угорщини, що тільки скріпить дуже становище Славян в Монархії. Справді, годі зрозуміти, як на примір прилучення Волині і Поділля до Австрії, а Сербії до Босни і Герцеговини може бути непожаданим Чехам, Словінцям чи Хорватам? . . . Сеж очевидне скріплення австрійського Славянства о яких 6—10 мільонів голов. Що більше, се майже навіть реалізація південно-славянських змагань до великої Сербо-Хорватії, бо думаємо, що Сербо-Хорвати нічого не втратять, але навпаки зискають на тім, як злучені будуть під тим самим володарем, що Чехи. Не втратять на тім, але хіба очевидячки тільки зискають й инші австро-угорські Славяне.

Натомість, як сказано, побіда Росії може стати гробом для нас і для всіх Вас, Чехи. Наївно думає, хто думає, що Росія справді хоче „визволення“ всіх Славян, їх самостійности чи автономії. Вона хоче тільки розгрому Австро-Угорщини, як дорогу до здобуття Дарданелів. За сю ціну готова вонаб віддати навіть Польщу та судетсько-альпійську часть Австрії Німеччині, Трієст і Далматію Італії і зробила би се, як то й писала російська преса, якби не те, що Німеччина не спішить ся за її сиренячим голосом, бо розуміє, що пустити Росію на Балкан, се небезпека для цілої Європи. А деж тоді були б австрійські Славяне, де Словінці, Хорвати і Поляки, де Ви браття, Чехи?! Чи не ясна се річ, що побіда Росії була би тільки розпадом Австрії, а ніяк не упадком Німців, котрі навпаки прилучили би краї судетські та альпійські до німецької держави. А тоді? . . . Пригадайте слова Вашого Францішка Паляцького, писані 1848 року до франкфуртського райхерату: „Якби не було австрійської держави, то треба би було її сотворити“.

Що більше: твердимо, що побіда Росії страшніша Вам Чехам, ніж нам Українцям. Ви попали би в становище без виглядів на умріяну будучину, а Росія цинічно відвернула би ся байдужно від Вашого крику розпуки — до Балкану, Дарданелів, Малої Азії, до виходу на Середземне море і до Персії та до виходу на Індійський океан. Туди вона йде, а певно й не озирнеть ся на Чехію. Ми, Українці, втратимо надію на скоре визволення, але — будучи 35 мільоновим, під одним режимом згуртованим кольосом — підемо своєю дорогою здобувати собі кращу долю етапами до самостійности. Перша Англія буде мати інтерес в тім, щоби самостійною Україною загородити Росії дорогу на полудне, до її південних мор. За свою долю ми не тремтимо і певні єсьмо, що сьак чи так, тепер, чи за пів століття, а Київ буде столицею самостійної України. Трицятипяти мільонів збудившого ся кольоса Росія не зить.

Отсе ті наші міркування, за для яких ми думаємо, що розгром Росії і створення української держави лежить також

в лїнії інтересів австрійських Славян, а з окрема і особливо чеського народу. Як бачите, ми щирі й отверті. Ми не лукавимо, не завиваємо правди, хоч і гіркої в бавовну, бо знаємо, що тільки „clara paxta claros faciunt amicos“. Знаємо, що те, що говоримо, не в згоді з бомбастичними славянськими фразами, котрими підтримують у Вас панславїстичні ілюзії. Можемо думати, що наш голос до Вас стрїнетъ ся з деяким недовірєм, може й з обуреннєм, але піднести ми його мусїли в нашім і Вашім інтересї. Нема в політиці гіршого промаху, як оперте на облудних нереальних передпосилках. Заслужений в Славянстві, висококультурний чеський нарід не заслугоє на те, щоби став жертвою незнання Росїї і її перфїдної „славянолюбної“ політики.

Позволимо собі на одну історичну пригадку, котра Вам, Чехи, вкаже, що Ваші найвизначнїйші, при Вашім відродженнї найбільше заслужені мужі дивились на українську справу та її відношеннє до Росїї на спосіб, що сходить ся з нашим становищем. Було се 1849 року, в кромєрижським державним соїмі, при дебатї над начерком конституції австрійської держави. Австрійські Українці з Галичини (звані Русинами) зажадали тоді в так званім конституційнім видїлі сього соїму утворення з східної, української часті Галичини автономного краю, окремого від західної, польської часті. Всї Поляки, виходячи з заборчої ідеї про „польське державне право“ до українських земель, спротивились сьому, вживаючи при тїм таких аргументів, буцімто галицькі Русини се тільки язикова чи там обрядова відміна „неділимой“ польської нації, подїбно як тепер ще „mutatis mutandis“ говорять про нас російські „обєдинителї“, що ми є відміню „русского народу“. Українські послї під проводом галицького Митрополита Яхимовича протестували проти сього твердження, виводячи, що галицькі Русини, се часть окремого славянського народу з окремою мовою і історїєю, що під назвами „Русини“, „Малоруси“, або Українці в числї 15 мільонів душ заселює східну Галичину, північну Буковину та полудневу Росїю аж по Дон. І стало ся тоді, що в отсей спір двох славянських народів — поневоленого і пануючого — вмїшав ся третїй, осторонь стоячий і ідеєю свободи народів пронятий Славянин — Чех. Дня 23 сїчня 1849 року, коли Поляк Земялковський заперечував окремішнїсть галицьких Українців (Русинів) від Поляків, кажучи, буцімто винайшов їх памятний граф Стаїон як інтригу проти Поляків, забрав голос заступник Чехів, славний Францішок Паляцький, та полемізуючи з Земялковським сказав: „Мушу в супереч висловам посла Земялковського сконстатувати, що Русини (Ruthenen) нїяк не є ‚винайденим‘ народом. Се є ‚Малоруси‘, які живуть в полудневїй Росїї, а котрих там є 10 мільонів душ. Нїяк не можна сказати, щоби Русини говорили польським нарїчем. Воне є цілком самостійним народом (eigenes Volk)... Коли їм уможливить ся брати участь в добродїйствах західної культури, то вони в руках австрійського правительства будуть творити оруже проти ворогів держави, що має тим більше значіннє, коли візьметь ся на увагу їх вплив на їх побратимів в Росїї“.

Так говорить з чесько-австрійського, а заразом українського становища Ваш Паляцький, на що Земялковський злобно йому відповідав, що пан Паляцький хоче підняти „русинське“ (ruthenisch) питаннє до міжнародного значіння...

В тїй самїй дебатї забрав ще більш знаменне слово другий провідник Чехів, Др. Рїгер (24 Сїчня 1849 р.) та говорив: „Рїшучо-ж мушу висловитись проти вчорашнїх виводів посла Земялковського, о скільки він заперечує самостійну національнїсть Русинів (eigene Nationalität der Ruthenen) та не хоче згодити ся на їх автономїю, зглядно видїленнє їх від Поляків в окрему провінцію. Я одначе узнаю Русинів за самостійну націю (selbständige Nation). Я знаю Галичину з власного досвїду і знаю також їх літературу і мову... Русинська має свою літературу... котра вправдї не дуже богата,* але всеж таки то є самостійна література.“

Три мільони Русинів живуть в Галичинї, а 13 мільонів в Росїї. Мої панове! Нарід 16 мільоновоїй буде жити, чи роздїлите Галичину, чи нї. Такого народу не дасть ся збити запереченнєм, не дасть ся нї з сього, нї з того з карти вичеркнути. Воля преси приведе русинський (das ruthenische) елемент до повного значіння. Його свободою надихана література розгопить ледяну кригу російського (des russischen) абсолютизму та буде архїмедовою підоймою, котра розторощить царат, потягаючи мільони порабощених Росїєю Русинів до відпаду від неї. Се, мої Панове, найголовнїйша річ у тїм питаннї: упадок північної деспотїї буде близьким, коли Русини стануть до ряду иньших славянських племен.

„Я, мої Панове, говорив також і з Москалями (Russen). І вони заперечують з цілком непереконуючих мотивів русинську (ruthenisch) народнїсть. Для них все є російське, Галичина також! Тому й не треба дати ся збаламутити, коли польська шляхта намагаєть ся по можности здавити національну свідомість Русинів. Русини не мають нї шляхти, нї міщанства... Але через те ще не можна русинського (ruthenisch) елементу вважати нездатним до розвою...“

Пан Земялковський зве себе, мимо русинського походження „Поляком“ — так само, якби я міг себе назвати „Нїмцем“, коли би я [звертаючи ся до Земялковського] так, як Ви загубив свою національну свідомість, що я Чех...“

З кпинами стрїчано, як тому 15 лїт Юнїман та инші віддавались чеській літературї, а чейже ми можемо сьогондя заложити чудовий чеський унїверситет. Те само буде небавом з Русинами. Віддайте пошану національному змаганню, сього досї як з боку Поляків, так і з боку Москалів переслїдуваного, але до самостійности покликаного народу, хочби се Вам, Поляки, і як було болюче. Прикро, що мїй голос посередника не знаходить у Вас уваги, та що не хочете зробити Русинам нїяких уступок. Коли тут не поможеть ся Русинам, то вони зуміють звернути ся де инде, а розважте се добре, мої Панове, що сим робом не тільки польський елемент, не тільки Австрїю, але й свободу загрожусте!“... Ми зачитували за стенограмою з малими пропусками заяву двох чи не найбільших мужів чеського відродження, зложену не де инде, а в австрійській конституантї, не коли инше, а в час весни австрійських народів, і не з иншої нагоди, а при конституційній дебатї, — значить: під історич-

* Рїгер говорив се в 1849 році. Від сього часу українська література розвинула ся не до пізнання. Те саме треба сказати й про число укр. людности. Прим. Редакц.

ними авспіціями. В такі моменти такі мужі не кидають дешевих фраз, а говорять з почуттем найвищої одвічальности з душі свого народу. І так говорили тоді Паляцький та Рігер іменем чеського народу, та як бачимо признавали за нашим народном повне право до самостійного істновання а разом з тим розуміли оба вірно, чим є Росія, а чим Австрія для австрійських Славян. А говорено се тоді, коли Австрія була ще згерманізована, коли ледви повалено Метерніха і коли щойно зоріло австрійським Славянам. Чехи однак знали тоді вартість свободи, а небезпеку від Росії. І Чехи з 1848 року не помилились: свобода зробила з їх синів та внуків першу по Німцях націю в Австрії. Чиж потомки Рігера, Паляцького і товаришів мали би відмовляти нам свободи, за котру їх діди змагались і мали би за псевдославянофільською фразою загубити — нам і собі на

Листи з дороги в бурливім часі.

Пише:

Др. Осип Назарук.

Лист: 3-тий.* Християнів, в січні, 1915.

„Heimatlose Vögel, die nicht Ruhe finden,

Wie im Grame Menschen, schreien laut“...

З нім. поета.

(Зміст: Спомини подорожного. Відвідина в Storthing'у. Його люде, зала, нарції і закони. Національний музей Норвеждів і те, чого в нім нема. Іх історичний музей — і те саме. Дещо з „порівнюючої історії“. Монарх і поліцмайстер.)

І тут я вже був. Але в літі, як Атлантик блестів синьозолотим коліром і сонце кидало блиск свій на білі берези і барвисті цвіти скромного парку при ще скромнійшій замку „короля вікінгів“.

А тепер сніг покрив симпатичну столицю „народа вікінгів“ і далі порохить її вулицями, порохить так мітко, якби хто з неба метав снігові шрапнелі. І якось так тяжко на душі — в сім найтихійшій з міст, які знаю. Може десь у далеких дебрах Бескида погіб друг мій в полі і тепер сніг так на нього порохить. Може там падуть так московські шрапнелі на останню чету „Січових Стрільців“. Дивно. В їх сірих обдертих, утомлених рядах є тепер для мене моя вітчизна, одинокий островець її земель великих, незалитий ворожими штками. І нагадуться їх бурлацька, цілком нова пісня, що вродила ся на угорській Україні:

„Маширує Січ преславна

Через Мезе-Теребеш;

Чи се військо, чи се банда,

Ти ніяк не розбереш!...“

І так якось чужо зробило ся мені. Що я тут роблю так далеко від тої горетки синів України, що боронять уже останній шматок рідної землі? Тут я ще ліпше зрозумів причину своїх тяжких думок при нічній переправі через Балтійське море і зрозумів глибину старої молитви, на яку перед тим ніколи не звертав уваги — молитви „за путешествующих, плывущих, на морях плавающих...“ Так. Я вже „бездомна птица, відлетний журавель“, що може ніколи не поверне до рідного краю і на все остане „путешествующим по чужині і пліненим нею...“

„З традиції“ заїхав я до готелю, в котрім мешкав перед літами. Як же добре, що тут не завели ще центрального

* Лист 2-ий друкований у „Ділі“ чч. 7 і 11. — Ред.

шкоду — вірне зрозуміння того, що так ясно говорили Рігер та Паляцький?

Ми кінчимо! Як члени поневоленого і до національного визволення простуючого народу звертаємось ми до Вас. Не віримо, аби звуки нашої мови не знайшли відгону в Ваших серцях. Демократизм, гуманізм, велика любов свого народу і свободолобність — отсе прикмети Чехів, як ми їх знаємо, — ідейна спадщина Гуса, Жижки, Коменського, Ганки, Шафарика, Паляцького і Рігера. Отся спадщина, з котрої і ми черпали, котра запліднювала і наш національний розвиток, й повинна бути тим ідейним мостом, по котрім Українці повинні зійти ся з Чехами. Визнавці такої ідейної спадщини мусять заявитись за самостійною Україною.

В січні 1915. р.

огрівання, котре робить кімнату подібною до залізничного купе і спричиняє у непривичних горячку. А втім — се так приємно докидати березових дров на золотий огонь і лежачи вдивляти ся в нього.

Невдовзі розпочав я ходити за ділами. І скоро позбув ся прикрого вражіння, що я на чужині. Тут люде і інституції такі близькі тому, про що ми щойно мріємо для нашого народу. Правдиво демократичний дух здоровля і свіжости слідний тут в усім, почавши від королівського замку, що стоїть на горі оточений березами і — дітьми на саночках та лежачих. Грають ся свobodно. А перед королівським замком, скромним як палата пана на трьох селах, ходить на сторожі молоденький жовнір з карабіном. Сніг скоро-скоро покриває його сліди.

Іду до Storthing'у (парляменту), котрий має одну власть над сим краєм.* Над ним повіває хрепцата короґва, значить Стортінґ радить. Але куди тут зайти? Головна брама замкнена на ключ. Обходжу кругом і побачивши при якихесь дверях електричний дзвінок, дзвоню, хоч двері відчинені. Виходить жінчина, з котрою одначе годі розмовити ся. Показую картку, на котрій виписане назвище одного з послів. Вона рухом руки просить увійти до середини і зачинає телефонувати. Розумію з того тільки, що вона каже: „Прийшов якийсь Німець, з котрим я не годна розмовити ся, і хоче бачити ся з одним послом.“ З гори сходить молодий возний в уніформі, котрий також не знає по німецьки, і провадить мене до ждальні. Се невеличка комната зі скіряними канапами і приборами до писання. В ній нема нікого. За хвилину приходить з моєю картою шеф парламентарного бюро і повідомляє мене, що того посла тепер нема, але він приніє його адресу і число телефону. Я попросив передати картку другому послу, з котрим мав також бачити ся. Невдовзі з'явив ся і потрібний мені посол, молодий симпатичний чоловік. Він запізнав мене з президентом Стортінґу, котрий про українську справу був поінформований і навіть перед літами писав про неї. Президент дуже поважний віком, з білою як сніг бородою, одначе з енергічним виглядом лица, очей і рухів, привітав мене словами: „Ви, розуміть ся, журналіст і хочете від мене довідати ся про мої погляди на

* Королівська власть сильно обмежена.

справу війни і становище Норвегії до неї.“ — „Зовсім противно — відповів я — хочу сам оповісти дещо про війну і становище до неї українського народу, хоч радо послухав би і про порушені питання.“ Президент був такий чемний, що по розмові запровадив мене до льожи, щоб я міг оглянути залу нарад Стортінгу.

Відбувала ся саме бюджетова дебата. На лаві міністрів, котра нічим не різниться ся від посольських і навіть знаходить ся в їх ряді (на переді), були президент міністрів, міністер скарбу, референт бюджету, міністер заграничних справ і здасть ся міністер внутрішніх справ. Дебата відбувала ся цілком і цілком поважно і спокійно, без окликів обурення, без признак вдоволення, не так, як прим. у віденським парламенті.

Зала нарад скромна і невелика, робить вражіння, що її уряджували добрі й розумні господарі — по господарськи. Імпонуючо симпатичний престол для короля: звичайний фотель покритий червоним оксамитом, з золоченим поручем і ногами. Естрада з чотирьох ступнів, також вкрита багряною матерією. Немов простота римського сенату з його перших часів не пропала в поході століть і народів, а перенесла ся сюди.

Праворуч від президії стоїть скромний дерев'яний столик, а на нім карафка з водою і шклянки. Коло нього на долівці мала шафка з книжками; се мабуть лексикон або закони.

Зі знакомим мені послом приступає до мене посол міста Християнії й інформує мене в розмові про політичні закони і партії в Норвегії. Для мене як члена переважно хліборобського народу незвичайно інтересно довідати ся, що тут в Норвегії існує в основнім законі постанова, силою котрої забезпечено хліборобам 2/3 мандатів у Стортінгу. Ся стара постанова має вже 101 літ, одначе й досі виконується. Палати панів у Норвегії нема. В цілі контролювання законодавчої роботи розпадаєть ся палата послів (в котрій нема ні одного віриліста, а всі її члени вибрані загальним голосуванням) на дві часті, з котрих одна обіймає 3/4 послів, друга 1/4. Коли між ними нема згоди, Стортінг знов сходить ся разом і разом голосує. Всіх послів 123. Дійсно вистарчаюче число (величезні числом репрезентативні тіла, як пр. віденська палата послів з її 516 членами, тільки утруднюють наради і улещують обструкції). Партій у нім три з деякими відтінками: консервативна, ліберальна (найсильніша) т. звана *venstre*-лівиця і соціалістична. Але тутешні „консерватори“ то на наше розуміння властиво ліберали, а тутешні ліберали у нас були би що найменше „поступовцями“.*

З приємним вражінням опускав я сю палату.

В вільній хвилі пішов я до національного музею Норвегії. Він небогатий в порівнянні з континентальними, але симпатичний своїм безпретенціональним урядженням. Тут неодного могли би навчити ся всі малі народи, що щойно розвивають ся, а саме навчити ся передусім того, як приміювати вимоги часу до своїх засобів. Коли нема відповідних засобів на закупно дорогих оригіналів, то зложити відповідно дбрані колекції з гарно виконаних відливів і копій. Се для образования має перворядне значіння, а кошт розмірно невеликий.

На вступі звертає увагу великий відлив „Мойсея“ Мікель Анджела і праворуч від нього група вигнанців з 4 осіб і собаки.

На жаль — нема німецького катальогу музею і чужинець ходить по нім „напомацки“.

Діл музею займають відливи і погруддя. Праворуч на долі переважно кольорові статуї, які в музеях континенту рідко стрічають ся. Між ними є й чудові виконанням, пр. жінщина зі зломаним списом і вузькою перепаскою на очах.

На горі картини. Увагу нашого брата звертають на себе передусім симпатичні жіночі лиця, в котрих багато — гуцупльського. Застановляє майже повна недостача воєнно-грабіжних картин (особливо по огляненню стокгольмських музеїв). Представлені тут самотні, сумуючі жінчини і ніжки діти, малі дівчатка, що спокійно вдивляють ся в глибину лісних від, учені над книгами, множество білих квітів на левадах, гаївка на зеленій мураві, вулиця в часі заверюхи, гори, водопади і море „як живе“ з усіми своїми чудами-красками, мала отара овечок на голих, розпадистих скелях, птиці над водами, змарнілий звір у снігу, валькірія на чорнім коні — і всього на всього — одні лови. Війни нема.

Аж дивно, немов чогось хибує в сім музеї, музеї народа, що мав найсміливіших мореплавців і очайдухів, котрих криваві сліди тягнули ся по всіх побережах холодних і теплих від і океанів. Деж великі діла вікінгів, де їх криваві стежки? Де їх величні приступи на чужі скельні кріпости в країнах сонцем залитих? Де все те, що наш Франко оспівує словами:

„Завертай! І бік при бою!
І стерно біля стерна!...“

Все тут є, навіть чужі мотиви з чужих країв далеких, чужими представлені руками (голі одаліски в гаремах — з чудовим тілом), нема тільки побідних походів синів сеї країни в чужину.

Іду за сим ще до історичного музею. І тут подібне скромністю урядження. І тут нема німецького катальогу. На долі збірка мечів і опаратів, старинна зброя, камінні молоти і луки. На горі щось дуже дивне, щось немов спадок старорого покоління зперед тисячі літ: два звірячі кістяки, запряжені у чорну від старости колісницю, на чотирьох великих, пласких колесах, з котрих кожде має по дванадцять шприх. На телізі ніби долішня часть домовини. Дальше рівно старі сани. Кусні з вітрил, скаменілі кусні одежі, скіряні жіночі черевики, казан на вареву, дві посудини, мабуть на вино і пиво, і людська чашка, здасть ся жіноча, частина човна вікінгів...

Се викопалища зі старинного королівського гробу, шматочки дійсности. Та я шукаю за тим, як відбила ся в штудії сього народа його бувальщина — велика, одинока. Нема...

Чи жби сей нарід був нашому аж такий близький, що і в сім зустрічали би ся?

Але є ще одно поле, на котрім доля може йому те саме заподіяти, що Україні. Мені жаль стало, як подумав, що в сусідстві сього симпатичного народу важко дише, бажаючи повітря океану, великий медвідь, що пожер уже більші держави, як ся. Він тепер має тяжку розправу. А тут мир, спокійно грають ся діти під вікнами королівської палати і спокійно ходить жовнір на сторожі. А в місті кипить житте. Люде сидять по кофейнях і ресторанах. Мені пригадала ся давна січова пісня:

* Цікаво що послі не сидять тут по партійним групам.

„Вже на річці Базавлугі

Тай Москалі стали —

Наші ж хлопці Запорозькі

Пили тай пулями...“

Може собі представити, як військо цього народу, плачучи з одушевлення, йшло-б у бій за свободу рідної країни (котра ніколи не зазнала ярма); може собі представити, з яким запалом дерло би ся воно по сих голих, снігом засипаних скелях, як би боронило кожного фйорда, кожного водопаду і кожної стежини, що веть ся в ґраніті. Нехай доля буде для нього ласкавіша, чим була для нашого народу... .

Перед виїздом пішов я ще перейти ся по березовім парку королівським. Сніжок поросив і присипав що раз глибше малий, трикутний ставочок, де в літі бачив я цухо-жовті качочки. Альтанки в снігу. В замку тишина. Лише кілька вікон у глибині легко освітлених (норвезький король не має двора, чим Норвежці, як говорила мені одна пані, особливо вдоволені — і слушно). А під палатою ходить молоденький жовнір на сторожі і грають ся норвезькі діти, хоч вечір западає. Вони ще не знають небожата, що в Росії не вільно так весело щибетати навіть під вікнами поліцмайстра, не то монарха... .

* * *

Лист: 4-тий.

Стокгольм, без дати.

В погоні за вістками з дому.

(Зміст: Неможлива пані. Як виглядають стокгольмські каварні і чого в них нема. В бібліотеці Нобля. Як виглядає Львів під московським караулом. „Ні хитру, ні горазду суда божія не минути.“)

Не можу стерпіти листа без дати, з виїмкою, розумієть ся, від приємної жінчини. А тут сам мушу написати такого листа, бо інакше не віддави навіть у далекім приближенню вражінь, які переживаю, без чого ніякий лист не має „рації істновання“.

Сі вражіння викликала у мене крайно неприємна панія, що раз відвідавши мене, не хоче вступити ся. Мабуть кожний читач знає її особисто, хоч вона вміє дуже ріжноманітно вбирати ся, а на чужині одягаєть ся навіть інтересно. Хтож се? Очевидно — нудьга. Коли ви полагодили всі потрібні справи, ся дама зараз присікаєть ся і мовчки ходить з вами скрізь, не піде тільки до парку, де грають ся діти. Але як лише зникнуть вам з очей розбавлені, зарожевлені личка дівчори, вона знов з'являєть ся і мовчки показує вам — нпр. ваш рідний край, знакомі вам доми, до котрих ви любили заходити, депешу, котрою ває взивають їхати домів і т. п. крайно злобні картини. Вкінці над вами сповняють ся народні проклони: „Аби тобі не стало дороги“, „аби ти не знав що за день“!... І вам не стає дороги. І ви перестаєте інтересувати ся датами. Тай блукаєте по містї як по лісі.

В таких положенню щастем є, коли пробудить ся жаждоба за вістками з дому. Деж їх шукати? Насамперед очевидно по каварнях, по чім зараз пізнати б студента з міста, під котрим побитий Кара Мустафа лишив свій інтересний табор.

А Стокгольм посідає найгарнійше уряджені каварні з усіх столиць і більших міст, які я бачив. Вони ріжняють ся від „континентальних“ передусім нещадженем простору й ориґінальністю. Залі великі і високі часом на 2—3 поверхи. Шаблон в урядженню не істнує. Одна каварня клясичне римське „atrium“, тільки без водограя. Друга має чу-

довий водограй на середині, кругом котрого цвітуть (зовсім не штучні) цвіти й полудневі дерева. Третя уряджена як театр — з двома галеріями, павуками і блеском золочень. Четверта, се пальмовий, спокійний гай, де стоять меблі коліру жовтого піску пустині. Тут і там мрамори і бронзи та пишні хідники і скрізь чистота. А передусім — тишина, в котрій так і чути стару культуру сеї країни.

В нашім понятю каварня лучить ся з множеством часописей. Тут ні. І тут вправді читають по каварнях газети, але переважно кожний власну, котру щойно купив від рознощика, або таки в бюрі каварні. Чужих часописей майже ніде нема (виїмок: деякі пиварні і ресторани). Се для нашого брата річ не вигідна, бо нема що в каварні робити. Читати шведську часопись зі словарем в руці ніяково, бо всі звертають на се увагу. А тут так хочеть ся знати, що дієть ся дома. З німецьких часописей по ресторанах видно лише берлінські і гамбурські. А вам хочеть ся передусім віденських. Нема иншої ради, тільки треба йти на площу Густава Адольфа, де є „загальне бюро дневників“ і там солено заплатити за кілька чисел „Neue Freie Presse“. Та в ній нема майже нічого про Галичину. Але є ще бібліотека Нобля (при Barnhusgatan, 18, I. пов.), де можна прочитати російські журнали.

Цікаво, що тут цілими літами робили: Орлик, Герцик, Войнаровський, Нахімовський? А тоді ще не було ні загального бюро дневників, ні російських журналів, ні шведських дневників. Як вони перебували довгі дні і ще довші ночі?...

Переді мною „Вѣстникъ Европы“ за грудень 1914 (російські журнали приходять тут тепер з великим опізненням). Читаю інтересну статтю Жилкіна: „З війни“. Читаю її від самого кінця, бо при кінці описує він Львів. Менше-більше так: До Львова приїхав я о 3 годині в ночі. З темних вулиць завойованого міста з його великими неосвітленими домами віяло жахом. Але і в день видно було, що наступив значний параліж сього города. Війна перерізала артерію, що вязала його з Австрією. І місто впало в летарґі. Упали привіз і торговля, застановили ся школи, замкнені державні уряди, банки, більші фірми й магазини. В страху утікли з міста урядники і купці, банкири, промисловці і підприємці. А все те було звязане з життем міста. Коли обірвали ся його головні нитки, параліж діткнув і майже всі інші. На почтових скриньках старі таблички ще з датою дня, в котрім занято город, а в них від тоді і письма в полоні. Австрійської почти вже нема, а російської ще нема! На одній з башт, як став годинник в день заняття міста, так досі стоїть. З вікна своєї кімнати в гостинниці чую тужливі звуки гармоніки і вже бою ся дивитись: на розі улиці прилично одягнена старша і симпатична пані грає невмілими руками. Не вона грає, а голод грає... Тільки що вийшов я зі знакомим з готелю, як підійшла до нас молода, гарно вбрана пані та з краскою сорому на утомленім, наляканім лиці попросила, без звязку говорячи, дати їй „що небудь“. Війна внесла в сотки домів не тільки нужду, а й дісний, безвихідний голод... * Львів захоплюючо гарний своїм живописним положеннем, своїми горбами, парками, вулицями й домами европейської архітектури...

* Як відомо російське правительство не дозволило америк. посольству виплатити пенсії австрійським урядникам у Львові. * О. Н.

Переді мною й інші російські журнали та часописі з преінтересними вітками з Галичини. Але як вам переповісти їх так, щоби цензор не потягнув по них кольоровим олівцем? Трудно, далеко трудніше, чим навіть говорити з т. зв. „добре вихованою панночкою“.

Я досить довго думаю над тим, як перепачкувати сі вістки. І мав уже такий план: написати такий скучний лист, щоби цензор не потрапив його дочитати до половини, а тоді я потрафлю в другій половині перепачкувати, що хочу. Але пригадавши собі з часів своєї редакторської праці цензорів, котрі черкали цілі статті, очевидно не прочитавши їх, зрік ся я добровільно того „на око“ хитрого плану і пішов до музею оглядати ряд кімнат з ріжних століть. Се одна з найінтересніших „збірок“, які я бачив, але описувати її не буду, бо бою ся, що читач уже хоче позіхнути.

Лист: 5-ий.

Берлін, дня 27/ІІ, 1915.

Я передтим не любив Берліна. Тому з крайньою неохотою задержав ся в нім по дорозі. Мене разили: і його „масивність“, і хід його женщин, і його богатство, і його алея побід, і його каварні і форма його часописей, словом усе, не виключаючи діячів, надто високо поставлених, щоби про них виразно говорити. Я не любив його здавна до тої міри, що він не викликував у мене інтересу навіть як осередок народа, проти котрого цілий світ пішов війною, а котрий бореть ся так велично на всіх фронтах, на землі, на морях і в повітрі.

Як же цілковито змінило ся мое відношення до сього міста протягом короткого часу, перебутого у нім в часі війни! І то змінило ся в усім, з виїмком алеї побід. В ній був і лишив ся мені симпатичним тільки пам'ятник Бісмарка і генерала Мольтке.

Ся, інтересна для мене, внутрішня зміна зачала ся в королівській бібліотеці, де я зайшов, щоби переконати ся, як сей великий нарід приготовляв ся до війни на житте і смерть. Переді мною лежали твори Клявзевіца, Мольтке і Бернарді. Фахові, теоретичні річи, з котрих деякі писані так фейлстоністично легко, з таким множеством поетичних цитатів, що приміром у нас напевно осудили б їх як „поверховні“, бо ми, як впрочім усі поневолені народи, маємо вже те „до себе“, що все і в усім уміємо вишукувати „слабі сторони“, а ніколи сильних.

У згаданих висше великих теоретиків війни звертають на себе увагу передусім дві річи, котрі у наших публичних діячів тільки дуже рідко слідні: їх цивільна відвага в висказуванню своїх поглядів і те, що ні один з них не думає, немовби від нього зачинала ся епоха, а кождий буде на праці попередників. Коли Клявзевіц твердить іще, що війна то правдивий „хамелсон“, котрий в кождім конкретнім випадку має (бодай в дечім) інакшу суть, а Мольтке каже що ніякі студії не доведуть в тім напрямі до дійсно слушного вислуду та що найбільше покажуть нам правдоподібність, котра все буде у війні одинокою основою, на котрій можна будувати, то Бернарді пробує вже вистежити „закони побіди“

в будучій війні* . . . навіть на випадок, якби Німеччині прийшло ся виступити до великого бою самій, без ніякого союзника!

Навала думок і порівнянь не дозволила мені надто довго одним махом вчитувати ся в ті інтересні твори, і я став шниряти по бібліотеці (вона уряджена інакше, чим віденські бібліотеки так, що в ній можна брати з шаф книжки в довільнім числі, оглядати їх і вертувати, тільки треба все поставити на своє місце; все те, розумієть ся, тільки в так званій підручній бібліотеці). Хоч я бачив уже великі бібліотеки, але по перегляді катальогів і книг сеї мені зробило ся особливо ніяково на душі на думку, який ми бідний нарід. . . Яке тут безмежне богатство духової праці! І все переняте тою відвагою, про яку я згадав, і бажанням з усіх сил послужити своєму народови.

Ні! Поки сей дух буде в творах синів німецького народу, на нашій планеті не знайдеть ся сила, котра змогла би тревало його поневолити. . . Се неможливе, хочби всі кругом кинули ся на землі сього народа. Я вірю в непобідність сього народу. І вірю в се, що кождому дієть ся по його заслуді. . . Мені мимохіть пригадали ся часи перед великою війною і дивно згідливе перемелюванне тверджень про антимілітаризм усіх українських партій, що так сумно відбило ся опісля на нас. Цікаво, як кожда нісенітниця зєдинює думки всіх наших груп і кожда добра свіжа думка викликує сімсот критик і сплетень, осудів і побоювань. . .

Неприємно і прикро дитині поневоленого народу ходити по столицях вольних націй. І в часі мира, і ще більше в часі війни. . . Чому?

Вулицями Берліна посувають ся невеличкі відділи війська. Замасні зеленим чатинним гиллем, завітчані конвалією, зарожєвлені здоровлем. Ідуть так спокійно і поважно тримають в руках своє оружє, як молодий священник, що перший раз править торжественну службу. На площах збігаєть ся публіка, переважно жінки і дівчата, та квітами сипле на ті дрібні хвилі, що пливають на границю. Ні одної сльози, ні одного зойку. Якби ви не знали, що тепер війна, то подумали би, що се якое національне свято. Музика грає теж спокійно, а на всіх лицах блєстєть надія щасливого повороту і певність побіди. Якась дивна, тиха і смирна певність, котру чути в ході і видно в очах. Так не дивлять ся ряди завойовників і так не йдуть хижакські орди.

Чомуж смуток обгортає думку дітей поневолених народів, що дивлять ся на сей симпатичний похід? Бо у нас на Україні інакше, інакше, інакше! І пригадують ся сини німецьких князів і генералів, що лягли головами на небезпечних позиціях; пригадуєть ся старий вожд їх, що ціле житте студював мазурські багна, не вважаючи на кпини і сміх людей, і пригадуєть ся їх цісарь, котрого військо бачить між собою і в понурім арґонськїм борі і серед вовчих долів, залитих водою мазурських мочарів.

Тут кождий ступінь говорить про працю і кождий камінь говорить про лад і кожда людина „говорить“ про послух. Ні! На світі нема сили, котра могла б увійти до сього міста, не розбивши собі голови далеко від нього та з розбитим лобом удержати ся тут. На вулицях сього величезного міста, де скрізь масні вражінєє, що ти в центрі його, можна зрозуміти, як тут зродила ся й увійшла у кров

* Хоч велику вагу кладе на „необчислиме“.

цілого народу думка, що одиниця живе на те, аби служити своїй державі. Так! Бо й варто послужити такій державі.

Тут пригадали ся мені чудові своєю глибиною невольницькі тони в поезіях Франка . . . „З ким лише не зійдеш, все підляжу йому“. Чому ж доля не судила російській Україні підлягти бодай такій державі, як отся, але осеружній дичині, що палить наші книги й топче нашу мову? Чи не варті ми сього? За ту товпу байдужників, що все виростала на нашій землі аж по нинішню хвилю, за ту млявість в обороні проти наїздників, за нашу розсипність і зажерливість у боротьбі між собою, за наш нелад і втечу від роботи. А тут інакше, інакше, інакше. Гляньте на нашу пресу й видавництва — тепер, в сей горячий, одинокий час. Все ті самі люде пишуть і роблять. Множество спосібних до праці людей днює по каварнях, а не ночує там лише тому, що каварні замкнені. В таких обставинах мусить витворити ся велика „кляса“ праздноболтаючих шкідників, що займаєть ся виключно фризанням волосся і розношуванням сплетень і „цікавих“ новинок.

Бібліографія книгарні Гінріха в Липську виказує, що до грудня 1914 р. появило ся в Німеччині 1.400 більших видань з приводу війни, в тім 300 збірників поезій і анекдот. А що появило ся у нас? * Тих кілька людей, що запрацьовували ся давніше, працюють і тепер. Решта очікує незалежної України.

Цікаві погляди можна тепер зустріти в німецькій пресі (я переконаний, що множество українських інтелігентів обох полів, хоч живе між Німцями, дальше читає виключно „Діло“). Нпр. член санітарної управи радник Др. Льоте пише: „Ми Німці були на найліпшій дорозі до виродження. 44 роки мира зробили нас тяжкими і слабими, скривили нашу мораль і етику. Гріш був усім. Аж прийшла благодать, звана війною. Слід тямити, що через

* Навіть як взяти в рахубу занятіє Галичини і число інтелігенції (50.000 німецьких студентів на війні, багато писателів і професорів університету; досі полягло шість професорів).

Академик Федор Корш.

(Некрольо.)

Українське громадянство понесло тяжку, велику втрату — 1 марта нового стиля (16 лютого ст. ст.) помер академик Федір Корш, великий приятель і оборонець українського руху, що до останнього дня свого життя незмордовано виступав в обороні українського народу, так тяжко гнобленого в Росії.

Федір Корш — був відомий не лише в Росії, а й далеко по-за її границями. Був він високоталановитий лінгвіст-учений, що досконало знав величезну скількість живих і мертвих мов і володів ними не лише теоретично, а й практично, доказом чого є не лиш цілий ряд його наукових студій, але й сила перекладів і то поетичних з різних мов.

Родив ся Корш 23 квітня 1843 року в Москві в високоінтелігентній родині. Батько і дядько його належали до відомих письменників, що мали свого часу значні впливи в історії розвитку російської інтелігенції. Батько його був членом відомого „гуртка Станкевича“, до котрого належали такі видатні російські діячі, як Герцен, Грановський, Белінський, Станкевич, Боткін й інші, і стояв у близьких дружніх

війну не погіб досі ніде ні один нарід, але через довгий мир уже не один. Війна, забираючи народи велике число людей, дає йому за те лінше покоління, витворює атмосферу, в котрій подружні звязки не заключають ся ізза гроша і не дають народи „ніжненьких“ хирляків без сили і енергії. . .“

Найсильніше вражінне зробив тут на мене спис музеїв Берліна. Читаю і читаю їх довжезний реєстр і годі до кінця дочитати ся. Мною заволділо — пригнобленне на думку, коли український нарід зможе зрівнати ся з сим безмежно богатим народом. Нараз — дивло ся на історію сих музеїв: вона зовсім не стара, навіть сто літ не має. І весела надія освітила мої прикрі думки, надія на все добре: на погром Росії, на се, що й український нарід матиме таку столицю, як отся, на се, що і в його землі запанує лад і поьявить ся здорове покоління, що вмітиме працювати — радо і багато. А праця має такі чудові сонішні поля, на яких другі народи так сильно випередили нас, що невдовзі можемо перестати бачити їх і розуміти їх душу.

Замітка Редакції до листа 5-го: Для характеристики німецького народа і його жертвенности вельми інтересний факт, як у Німеччині перевели велику державну позичку на военні видатки. По першій позичці держава знов потребувала гроша і звернула ся до німецького народа, котрий протягом трьох тижнів зложив величезну суму девять тисяч мільонів (9 мільярдів) марок. Натови людей, що хотіли позичити державі гроші, був при касах такий великий, що треба було поліцією здержувати охочих. Деякі міста жертвували несподівано великі суми. І так Берлін дав 1500 мільонів (перший раз 900 мільонів), Гамбург 315 міль. (перше 215), Дрезден 269 (86), Штутгарт 245 (74), Ганновер 200 (72), Бреслав 197 (136), Мінхен 195 (109), Данціг 54 (30), Кенігсберг 53 (18), Діссельдорф 280 (81), Кельн 180 (115), Гале 134 (82), Бремен 130 (66), Франкфурт 327 (148) і т. д. — До того треба тямити, що така велика Росія потрапила зібрати всього на всього 2 (два) мільярди.

відносинах з цілою купою иньших видатних людей, як от Кавелін, Гончаров, поет Некрасов, Тургенев, історик Соловев, Чічерін і багато иньших. Дядько Валентин був відомий jako редактор поступової і шляхетної за його часу газети „Петербурзькія Вѣдомости“. От у сій високоінтелектуальній атмосфері виріє і виховав ся будучий академик. Змалку дістав він прекрасне вихованне і освіту. Ще в гімназії (пансіоні Цімермана) вивчив досконало нові європейські мови і старі клясичні. В 1865 році Корш блискучо кінчить Московський університет, а десять років пізніше стає в нім надзвичайним професором римської словесности, в 1889—1892 рр. зістає звичайним професором в Одеськім університеті, а потім знову вертає в Москву, де крім університету викладає ще в спеціальнім „Лазаревськім інституті східних мов“ перську літературу. В 1900 році Корша вибрала Петербурзька Академія Наук ординарним академиком з відділу російської мови й літератури — й він покинув викладати в університеті, залишивши за собою до кінця життя катедру в Лазаревськім інституті.

По за с'ям багато працював Корш у „східній комісії“ московського археологічного товариства, котрої він був основателем і довголітнім председателем, чергуючи ся з відомим академиком Всеволодом Міллером. Був він також председателем славянської комісії свого товариства.

Як учений відомий був Корш своїми студіями з клясичної філології, спеціально в області метрики. Метрика взагалі його цікавила і поза грецькою й латинською спинався він також над аналізою староіндійської, перської, арабської й інших, між тим і над російською.

Крім видатних наукових студій полишив Корш також багато прегарних перекладів з різних мов. Передовсім треба згадати його прецікавий збірник віршів на грецькій і латинській мові під заголовком „Stephanos“ (Копенгага 1886 р.). Тут маємо переклади на латинську мову з Пушкіна в стилі Горация, з індійських і перських поетів на грецьку мову в стилі Сафо й інших.

Другий інтересний збірник клясичних перекладів Корша маємо в його книзі „Римська елегія і романтизм“ (Москва 1899), де маса ліричних поезій Тибула, Катугла, Проперція і Сафо та інших перекладені на російську мову в стилі то Пушкіна, то Гайне. В 1903 році видав він збірку чудесних перекладів (віршом) з словінського поета Прешпірна. Перед смертю появил ся збірник його поетичних перекладів з перських поетів — Хафіза, Джелиаль-еддіна й інших.

Добре володів Корш також українським віршом і нераз говорив, що для задушевно-ліричних річей йому українська мова краще підходить, аніж рідна російська.

По українськи Корш взагалі вільно писав. Наукові розвідки по українськи містив він в українських наукових виданнях — львівських „Записках Наукового Товариства ім. Шевченка“, київських „Записках українського Наукового Товариства“ і „Україні“. За свої праці був він обраний дійсним членом в обох сих наших наукових товариствах. Літературні свої праці по українськи містив Корш в різних українських альманахах (напр. „Складка“) і в журналі „Літературно-Науковий Вісник“.

Чужа преса про нас.

Італійська преса. В італійській пресі сказано про нашу справу не багато. По-за короткою заміткою про брошуру *д-ра С. Рудницького „Україна і Українці“* в 48 ч. дневника „*Il Popolo Romano*“ (18. II. 1915), де кількома словами згадано також про змагання і цілі „Союзу визволення України“, знаходимо тільки відгомони арештування і вивезення митроп. А. Шептицького і насильного навертання нашого народу в Галичині на царславну релігію. Про перший факт розписує ся широко журнал „*Il Bastone*“ у полемічній статті „*Vid kardim. Mercie do Arxiepiskopa u Lvovi*“. Автор, що криєть ся під криптонімом „То“, проводить аналогію між нмим арештуванням Німцями бельгійського кард. Мерсіє й дійсним арештуванням митроп. Шептицького і дорікає пресі трипорозуміння за її мовчанку в сій справі. Далі подає причину арештування, шукаючи її в тенденції російської церкви звести всіх вірних до одного царславного культу. Сю тенденцію можна помітити вже після розбору Польщі і переведення її в практику над українським народом було сього роду, що супроти гонення на уніятів України бліднуть гонення середньовіччя. Помимо сього, що царь за помічу своїх наємних агентів старав ся знищити гр.-католицьку церкву і в Галичині, народ

з природи далекий від політики Корш проте нераз виступав і в політичнім життю, підносячи свій благородний голос громадянина в обороні суспільної правди й справедливости. Так виступав він свого часу в обороні університетських уставів, коли за Александра III реакція касувала університетську автономію, пізнійше виступав в обороні студентів, побиваних московською поліцією, і за участь в подачі колективного протесту проти масових арештувань студентів дістав разом з иньшими професорами московського університету догану від міністерства народної просвіти.

Ся благородна вдача громадянина спонукала його виступати й в обороні українського народу, гнобленого російським урядом. Корш завсїгди клопотав ся перед властями в інтересі української літератури, коли люта цензура не хотіла перепустити якоїсь української книжки. В 1905 році Корш склав на доручення Академії Наук відомий меморіал „В справі скасування обмежень українського слова“. Крім сього дуже часто забирав він голос в обороні української справи на сторінках преси. Цілий ряд статей в сій справі помістив він в різних органах ще в кінці минулого року й в сїм році, аж до смерти, можна сказати, обороняючи нашу слушну справу. Багато писав він між иньшим і в „Українській Жизні“, російськїм органі Українців, присвяченім обороні українства і інформованню про українську справу російського громадянства. Коли в 1908 році заснувало ся в Москві „Товариство славянської культури“ Корш був вибраний председателем сього Товариства і зїстав ся ним до смерти. Тут він також працював на користь нашої справи.

Тому не дивно, що в українських кругах імя Корша було обвіяне особливим пієтизмом і загальним поважанням, а смерть його стрїнуло українське громадянство з великим та щирим жалем.

На труну його покладено багато вінців від різних українських інституцій і приватних осіб, а на могилі його промовив в імени Українців редактор „Української Жизни“ д. С. Петлюра, прощаючи на вічний спочинок „дорогого брата“ українського народу.

з героїзмом витрєвав при своїй вірі. Бо на чолі укр. народу стояв світоч митр. Шептицький „благородна і висока постать“ — „перша і найбільша жертва православного насильства“. — „*Corriere d'Italia*“ (11. II. 1915) у статті п. з. „*Російська наїнка на католиків в Галичині*“ подає цікаву характеристику прокурора Св. Синоду В. К. Саблера, бувшого протестанта, потім в Римі великого приятеля католицизму, а відтак в Петербурзі скаженого ворога гр.-католицької громади, жертвою якого впала її церков, построєна за дозволом царя. У своїм поході проти католицизму звернув сей борець свою увагу на заняту Галичину, куди вислав свого слугу архієп. Евлогія. Здвигнено тут православні парохії, призначуючи для попів високі платні, приготовлено для українського духовенства православну літературу, як твори Хомякова, архієп. Антонія й ин., задумано отворити російсько-православні парохіяльні школи під зарядом Синоду. 50 таких шкіл вже існує. — В тім самім дневнику знаходимо під датою 16. II. 1915 иншу етатейку під заг. „*Православна пропаганда між галицькими католиками*“, в якій поміщено пастирський лист Евлогія до „дорогих душпастирів галицької Росії“. Між иньшим читаємо тут таку замітку: „Пригадуючи нещасте,

яке пережив той сам український народ в Холмщині, він, бачить ся, хоче натякнути на гонення, арешти, заслання на Сибір, примусові роботи, убійства і тим подібні способи . . . мирні, які перед п'ятьдесятьма роками так страшно примінював той самий царський уряд між Українцями Холмщини „упертими в уніі з Римом“: способи, які справедливо звісні під назвою „перовського гонення XIX. в.“ Промова Сазонова і його твердження, будім-то українська справа є лишень пруською інтригою, найшло спростованне дра Е. Левицького в „*Berliner Tagblatt*“, а слідом за тим і в італійській пресі. А іменно повторяє се спростованне „*La Vittoria*“ (28. II. 1915) у замітці: „*Про мнми інтриги Німців серед Українців*“ і дневник „*Il Mattino*“ (4. III. 1915) у замітці з Берліна п. з. „*Русь серед Українців*“, де виказують ся як причини збільшеного українського пульсу сі обставини: хліборобська виставка в Києві і розбуджена нею свідомість серед українських хліборобів, демонстрація в Києві з нагоди похорону Лисенка, в котрій узяло участь яких 200.000 люда, а вкінці українська преса. „Очевидно, — кінчить замітка — що Українці вдячні Німцям, які своєю культурою пособляли Українців, як і інші народи, у поступі в цивілізації, одначе абсурдом є твердження, що національний український рух змогли викликати інтриги других народів.“ Цікаву статтю подає „*L'Idée Democratique*“ (20. III. 1915) п. з. „Пробудження народу“, де автор, оперши ся на брошури дра С. Рудницького, переповідає історію нашої боротьби з Росією, а далі підносить конечність відбудови незалежної України, чого вимагає, — як каже він — справедливість і інтерес Італії. — Надто находимо в італ. пресі чимало заміток про гніт Росії над українським народом, про репресалії московського правительства на Україні і в Галичині. І так „*Corriere d'Italia*“ (10. III. 1915) говорить про антицарську пропаганду між рос. робітничою клясою і про заборону преси на укр. мові на Україні і в Галичині. — „*La Vittoria*“ (22. III. 1915) у статті п. з. „Демократична“ Росія нишком давить змагання до свободи“ оповідає про гонення на українських патріотів на Україні, згадуючи між иншим про заслання свідомих українських патріотів до Томска (числом 31), Тобольска (41), Саратова (23) і Астрахани (8). З Галичини вивезено дотепер 180 душ, инша подібна нотатка находить ся в сім журналі під датою 24. III. 1915. — „*Il Mattino*“ (25. III. 1915) у кореспонденції „Ватиканська хроніка“ подає картину релігійного гонення в Галичині. В иншій замітці п. з. „Трагічна нужда Галичини“ в тій самій часописі оповідаєть ся про те, як поведять ся московські власти у завойованій частині Галичини.

Англійська преса. Більше, а навіть багато писало ся про українську справу в англійській пресі. Статті мають нераз полемічний характер тому, що їх автори походять з двох противних таборів: прихильного Росії й антиросійського. З огляду на зміст можна поділити сі статті на політичні і культурно-літературні нариси. Найбільше писалось про українську справу в журналі „*The New Age*“ (Новий Вік). Тут крім інформаційної статті про нашу літературу Вас. Левицького (перев. V. Selver), „*Українська література*“ (The New Age, 31. XII. 1914), де чогось назву „Гайдамаків“ преведено словом „*Bandits*“, де сказано жбно, що Франко у своїх ліриках наслідував Гайне, та що його найбільша заслуга се переклади з західноєвропейської літератури, — находимо в числі з 10. XII. 1914 переклад новелі В. Стефаніка „*Злодія зловили*“ (перев. Джорджа Рафаловича), який викликав на сторінках згаданого журналу живу полеміку. Кріптонім R. H. C. (The New Age, 17. XII. 1914) не сподобав собі новелі, доба-

чуочи в ній стару письменницьку методу тай до того образ страшного морального занепаду серед українського люду. В Стефаніка називає автор „безсилим бунтарем, передпотоповим трюльодітом“. Його новеля „є відражаюча і будить почування огида“. І тому „обовязком Росії є задержати Україну так довго, аж поки її мужики не стануть цивілізованими“. Не знати, чи подивляти тут безмежну ігноранцію автора, чи шовінізм, окуплений рублями! — Гідну відправу д. Р. Н. С. дає Д. Рафалович в короткій замітці „*Василь Стефанік*“ (The New Age, 24. II. 1914), в якій він пише влучно між иншим таке: „Стефанік хоче виказати, як низько паде поневолена, рабська нація.“ — Ряд інформаційних статей про культурні відносини Українців в Галичині подає один з очевидців нашого Шевченківського свята з минулого року д. Raseur в журналі „*The Varsity — The Isis*“ п. з. „*Галичина в р. 1914*“. Автор інформує читачів про Шевченка, якого могилу берегли в минулім році російські жандарми (фотографію поміщено в однім лондонським журналі), говорить про покривдження Українців в Галичині на користь Поляків, а відтак (розд. II) з ентузіазмом описує Шевченківське свято, в яким взяло участь 28 тис. народу. Похід був „на прочуд гарний“, а гімнастичні пописи „не були-б скомпромітовали найкращої гімнастичної організації“. Подавши картинку Львова (розд. III), автор спинаєть ся особливо на церкві св. Юра, а при сій нагоді висказуєть ся похвально про митропол. Шептицького, що „все підпомагав українську націю в боротьбі з Поляками і Росією“, що був „меценатом шук“ і виховав гурток артистів. Згадує автор і про справу українського університету і про трагедію Коцка. В розд. IV автор описує свою дорогу до Угерців, до господарської школи „*Просвіти*“, з захопленням розказує про гостинність в сій школі, добру науку, симпатичне вражіння, яке зробили на нього сільські діти у гарно вишиваних сорочках і пр. Найшли в його описі своє увіковічненне також і славні дороги східної Галичини, де „болото завглибшки на 12 до 14 цалів (змірене!) було ще пустяком!“ В розд. V описує автор прийатте в Самборі, а в розд. VI повний одушевлення для села Кульчиць, мешканці котрого є потомками нобілітованих ще Львом шляхтичів, що величають ся славним предком Кульчицьким, першим віденським і взагалі європейським каварником. З гумором описана тут стріча з бувшим американським емігрантом і прийатте у мужика. „Коли пишу се, бачу, як він усміхачись стоїть на малій стаці і вимахує капелюхом. „Здорові були, товариші! Рад, що приїхали! Ще колись побачимось!“ — так кінчить автор сей розділ. — Взагалі сей, як і инші описи нашого краю, повні романтичного одушевлення для його краси і люду і нагадують подібну літературу з доби польської чи російської україно-фільської романтики. В розд. VII ясує автор Дрогобицьчину, „край нафти“, і звертає передовсім увагу на старину деревляну церков, побудовану в XIII. або XIV. в. чумаками, яка виказує у своїм стилі візантійський вплив. Її декорація зраджує смак артиста, а особливо замітні образи, на яких римські жовнірі убрані в козацький одяг. Далі йде опис салін, ралінерії нафти, а відтак бориславська панама. Перед льокалем українського казина, прибраного в синьо-жовті прапори, привитали гостей між иншими також українські стрільці (Strieltzi), що „виглядали дуже моторно і по англійськи у своїх хакі-уніформах“. Скелі в Уричу загадкового походження і становили, як каже одна легенда, кріпость для польських і українських князів.

Далі вихваляє автор красу української пісні, між иншим народнього гимну, а в розд. VIII описує Стрий, де передовсім звертає увагу на „Сокільський Базар“ з його гарними мережко-

вими річками і килимами, що нагадують рідкі еспансько-мавританські килими. Молочарська спілка будить в ній рефлексію, чого би то не dokonав український народ, коли б не се „трагічне колиб“. Коломийка, яку автор бачив у Стрию, робить на нього таке вражіння, що на його погляд, вона „будить небіщиків з гробів“.

Сі широкі спомини ще не закінчені.

Опис Галичини з п'ятьма гарними ілюстраціями подає „A traveller“ в журналі „The Queen, the Lady's Newspaper“ (24. X. 1914) п. з. „Східна Галичина, нова російська провінція“. Подавши число Українців в Галичині, автор подає цікавий опис польського Жида, що є „справжнім символом смутку, нехарности і мізерії“. В противенстві до Жидів українські мужики живуть чисто, „їх манери милі, їх чемність гідна подиву“ — „нема на світі кращих християн“. Всі вони свідомі своєї національності і не чужі їм імена їх світочів історії і культури. „Вони мають мабуть найкращі народні пісні в світі“, а очи автора часто звочували сльози, коли він „в тиші галицької ночі“ слухав чистих мелодій їх простих сільських хорів“. Далі підчеркує автор єдність між інтелігенцією і мужиками. Хоч греко-катол. релігія гал. Українців в Росії непризнана, то автор у своїм русофільстві вірить, що царизм не буде під тим оглядом тіснити новозавойованої території, і він ніяк не може дати віри слухам про вивезення пановного Митрополіта рос. військом. — Подібна інформаційна стаття, прикрашена фотографією винніпельської Українки в народнім одягу, знаходиться в журналі „Canada“ (14. XI. 1914) п. з. „Винніпельські Українці“ (автор: Florence Randal Livesay). „Мабуть не багато Українців бореться за Австрію. Тутешні щасливі (?) в Канаді і пересвідчені, що вони покинули тиранію (?) у старих краях. Одначе, коли-б прийшла нагода забезпечити Україні волю — сей край з 35,000,000 населення, — край якого нема на жадній карті“ — старий український край боровся-б. Австрія поводилась з ним краще, чим Росія, але щойно недавно вона завела реформа тай то вимушені. Росія подає найбільше тепер.“ Так пише канадійський русофіл. Вайдуже йому, що його „українська служниця Ганька“ каже: „В Австрії ми маємо свою мову. В російській Україні нам навіть вона заборонена.“ До статті додано переклад Шевченкового „Косаря“ пера пні Е. Л. Войнич п. з. „The Reaper“.

Ілюстрований журнал „The Field“ (27. II. 1915) дає опис лемківських гір, пера Т. G. O. з двома ілюстраціями. Автор повторяє за своїм не дуже приязно до нас настроєним інформатором твердження про непридатність нашого народу до культури і інформує своїх читачів, що Українці належать до православної церкви і через те заприязнені з Москалями (?!). — В „The Manchester Guardian“ (26. II. 1915) Rosalind Travers Hyndman в картині „На Буковині“ називає Українців „найчистішою і найстарішою славянською кровю“ і каже далі: „вони є інтересним народом і можуть, завдяки своїй великій чисельності і розбудженій національній свідомості, відограти важну ролю в будучности“. Згадується також про царславну пропаганду серед нашого люду і т. п. — Коротенькі замітки про релігійні і політичні відносини у східній Галичині подає лист Догласа Фокса Пітта до редактора часоп. „Sunday Times“ (під датою: 21. II. 1915) і нотатка в „Catholic Herald“ (20. II. 1915). „The Christian World“ (під датою: 5. XI. 1914) містить статтю п. з. „Держава — сорокатиї зшиток“. Написана вона в русофільським дусі й повна різних брехонь та баламутства. — Польський приятель, проф. Bruce Boswell у статті „Нова Польща: як має вона сформулюватись?“ в часоп. „The Man-

chester Guardian“ (19. II. 1915) мріє свою мрію про будучу Польщу на лад колишніх польнофілів з Парижа і з Риму, а при тім згадує і про відродження українського та литовського націоналізму в половині XIX. в., котрий поставився ворожо до Поляків і певно не привів би сих народів до польського табору. „В дійсности — міркує автор — український національний рух зводить Москалів і Поляків до тіснійшої злуки.“ (Хиба може бути цінніше зізнання?) — Гарну статтю п. з. „Уніятська церква в Галичині“ дає Д. Рафалович в ілюстрованім католицьким тижневнику „The Universe“ (19. II. 1915). Статтю подамо в цілості в иншій місці; тут виймаємо тільки слова, якими автор оцінює значіння і заслуги Митропол. Шептицького. „Митропол. Шептицький є не лиш добрим пастирем; він поступовець, праведник, святий, гуманний і діяльний. Він записав своє імя на кождім кроці життя. Читачі „Юніверс“-у не в силі зрозуміти як слід задачі, з якою він зустрівся, коли з василіянина став уніятським Єпископом.“ — Ся стаття викликала на сторінках згаданого часопису лист Н. N. Johnson'a (The Universe, 26. II. 1915), в яким він домагається від Рафаловича пояснення відношення української гр.-кат. церкви до польської р.-кат., — і відповідне пояснення Рафаловича в листі у згаданім The Universe під датою 5. III. 1915. — В „Edinburgh Ever News“ (3. III. 1915) у статті п. з. „Воскресення Польщі“ є згадка, що гніт польських панів, у яких „патріотизм не належав до їх визначних чеснот“, викликав через репресалії над греко-катол. українським народом його зворот до православ'я. — „Російський експерт“, що „часто дописував до найкращих тижневників і місячників“, подає в „Labour Leader“ п. датою 10. XII. і 17. XII. 1914 довшу статтю п. з. „Війна — російський заповір“, де здирає маску з російської дипломатії та подає повний і вірний образ підпольної роботи в Галичині російських платних агентів. Росія — каже він — з дня на день більше старалась засіяти нелюбовність в Австрії. „Інтригантський дух російської дипломатії є неймовірно великий.“ Коли автор дізнався, що Росія готується до війни, він поїхав до Галичини wraz з другими Англіяцями. В Галичині живуть Українці, що належать до великої нації, розселеної надто в Росії, на Угорщині, в Канаді і у Злуч. Державах. Росія хоче їх усіх закріпостити. „Як би я хоч на хвилю міг подумати — пише він, — що сей народ не почувався б гірше під новим ярмом, то я радо мовчав би. Але Росія не дождала навіть кінця війни, а вже зачала свою політику терору. Масові арештовання, включаючи і арештованне Архиепископа, вже зачались.“ Потім іде образ русофільської пропаганди, при чім автор подає свою розмову у Львові з одним з „найбільше відомих агентів московської правлячої кліки“. Мармарошський процес, в який був вмішаний звінний Бобринський, виказав цілу низку хитрих інтриг московського заговору проти Австрії, інсценуваного Бобринським. Між українським народом ширено між иншим такий легучий листок: „Російський цар в незгоді з вашим цісарем. Він незабаром загорне всі угорські округи, де живуть Русини. Ви мусите вже тепер приступити до рос. православної церкви, бо коли цар прийде до свого краю, він уставиць Русинів, що прийняли православ'я по правіці, а Русинів-католиків по лівіці, а відтак прикаже першим стріляти на других.“ Не менше злочинів виказав львівський русофільський процес, якого героєм був Бендасюк „з очима фанатика“. Суддями були Поляки, спольщені Українці і два польські жиди. „Вони були перетомлені процесом і нераз я бачив, як вони заїдали бісквіти і оріхи, або читали часописі, коли переводжено докази вини.“ Далі згадується про русофільський напрям серед вшеполяків і їх надії на рекомпензату

в Королівстві за увільнення підсудних. Вирок увільнив усіх — та се не було для нікого несподіванкою. Ос'як приготовано нічию війну, до якої „Австро-Угорщина була рішучо зневолена“. На українським народі докано насильства. „Нашу (англійську) дипломатію, застарілу, зле поінформовану, хитку і схильну до впливів, треба ганити передусім. Чи знайдесть ся хтось, що знає Росію, який би думав, що Українці будуть щасливіші, як буде підписаний договір? Як так, то чому їх Росія насилує нині? Чому звиш 200.000 Українців утікло з Східної Галичини?“ . . . „Чи маємо покласти брітійський підпис на договір, який передає т. зв. галицьких „Росіян“ деспотичній автократії? Коли так, то се буде новим „свистком паперу.“

Побіч горячих оборонців української нації перед московськими завойовниками виступає цілий ряд русофілів, що, засліплені величю північного кольеса, добачують у завойовнім поході царизму повну рацію, розпливають ся у похвалах для московської армії і годують своїх читачів легендами про побіди сеї армії в роді такої: „Російські відвороти, з однимоким ввімком відвороту-зпід Сольдау, все означають слідуочі побіди“ (*Morning Post*). Хто-ж здивуєть ся, що сього роду обскуранти здобудуть ся на клевети і брехню в роді такої: „Ситуація стає ще більш загостреною з огляду на українське населення, що все вважало ся російським“ (ibid. 24. IX. 1915)? До речників сеї русофільської кампанії на англійським ґрунті належить також *Geoffrey Dennis*, що в статті: „Видумка про найтемнішу Росію“ (*The New Age*, 17. IX. 1914) протиставить ідеалізм, релігійність, романтику і духовість російського народу німецькому матеріалізму, політиці могутости, фізичній жорстокости, дикій силі і т. п. і добачає в російським гнеті над иншими націями тільки вплив німецької бюрократії і німецької пресії на Петербург. Він не жахаєть ся приписати сьому впливови навіть причину жидівських погромів! Твердження сього русофіла викликали на сторінках згаданого журналу живу полеміку, в якій взяв участь *P. Selver* (*New Age*, 8. X. 1914) і *Д. Рафалович* (ibid.). У відповідь на виводи своїх противників *Д. Деніс* заявляє далі: „Майже всіх українських провідників в Росії арештовано першого дня; прочих тероризовано“ — каже Рафалович. Нехай і так. А чому? Бо вони були здекларованими прусофілами, надіючись очевидно побіди при помочи німецьких сил.“ — На сі виводи відповів у радї статей *Д. Рафалович*. Констатуочи, що Україна з завойованнем Галичини тратить свій Піємонт, він полемізує з др-ом Дільоном, що в „*The Telegraph*“—і виводить тотожність Українців з Москалями, і каже між иншим: „Український мужик любить свій край, думає про зненавидженого Москаля як про злодія, що заграбив його природне право, що заборонює йому вживати свою мову, що насилає на нього шпіонів, а навіть православних поців, аби викрити його таємні скритки, де він переховує вельми зужиті книжки в українській мові“ („Українці і малі нації“ — *The New Age*, 14. I. 1915). — Подібну апологію українського народу находимо в листі Рафаловича до редактора п. з. „*Доля східної Галичини*“ (*The New Age*, 17. IX. 1914). Автор згадує про свою поїздку по східній Галичині і про розмови з представниками всіх станів українського населення, натякає на дотеперішних ворогів України в Галичині, згадує про виступ єпископа Никона і його заслання в Сибір, подає ради, якими російське правительство направило-б дотеперішні злочини супроти українського народу, і підчеркнувши, що „Українці є мабуть найсимпатичнішими між всіми славянськими націями“, каже: „Українців представлювано як одиноких Славян, настроєних ворожо супроти Росії. Такими вони є — або були. Я був свід-

ком сцен одушевлення, яке викликало між ними у Львові проголошення війни з Росією.“ У подібнім листі до редактора п. з. „*Війна в Галичині*“ (*The New Age*, 17. XII. 1914) автор реагує на одушевлення дописувателів англійських часописей з Петербурга по причині побід московської армії, яких він називає іґнорантами і обробленими, протестує проти арештовання Митрополита, представляє роботу Губернатора Галичини графа Бобрінського, що є свояком „сього вельми звісного, безсоромного графа Володимира Бобрінського, коррутора галицьких мужиків, відвічного ворога Українців в Росії, політика, що в цілій Росії найбільше позбавлений всяких скрупулів“, а вкінці представляє ненависть наших мужиків до Москалів. Зверх 400.000 Русинів-втікачів утікло до Відня і на Угорщину. Се доказує, як дуже мусять тішитись Українці російськими успіхами. „Як інформував мене дописуватель „*Morning Post*“—у не військо спричинило відворот Москалів, а мужики з косами і револьверами“. Автор кінчить апелем на адресу Англійців: „Ми в сій хвилі не маємо ніякої контролі над нашими буцім-то вельми потрібними союзниками. Але коли зачнуть ся мирові переговори, то хіба ми позволимо Росії загарбати для своєї імперії населення, що не споріднене з нею кровю, хоч і споріднене з 33,000.000 російських Українців? Знаю, що болгарське правительство обіцяло підпомагати українські змагання. Як ми йому спротивимось, ми доконаємо злочину, хоч дуже можливо по причині нашої іґноранції. Коли злочин буде довершений і ми позволимо покласти підпис на договір, що закріпостить нових кілька мільонів Українців, а до того в певній мірі свободних, тоді я маю святе переконання, що сотки людей в брітійській державі поможуть і уможливають революцію, яка скорше чи пізнійше займеть ся в цілій Україні.“ — Статтю того самого автора під заг. „*Завойованне Галичини*“ (*The New Age*, 24. IX. 1914) подамо в иншим числі в перекладі. — Тут ще треба згадати статтю „*Le Vin'a*“ (себ-то Левін'а) в англійським жидівським журналі „*Tushei*“ (16. II. 1915), п. з. „*Националізм, интернационалізм і Жида*“, де згадуєть ся про українські стрілецькі дружини, що „підняли боротьбу на житє і смерть проти своїх мнимих освободителів, — проти російської армії.“ — „*The Morning Advertiser*“ у статті *Lion'a Philimore* п. з. „*Евратми*“ (5. III. 1915) розписуєть ся широко про гуцулів. — „*The Daily News & Leader*“ (6. III. 1915) дає характеристику великого князя Миколи, пера *A. G. G.*, де між иншим згадуєть ся про арештованне і вивезенне Митрополита і дра Юрика з Золочева і про заборону публікацій в українській мові на сій основі, що правительство, йдучи за виводами офіціальних фільбогів, не узнає сеї мови. Замітка кінчить ся рефлексією: „Уявляю собі, що Уелці не дуже-то з одушевленням спішили б до бранкового бюро, як би так д. Піс видав указ із заявою, що їхня мова не признана, і як би воєнне бюро поспішилось з нищенням кожної часописи на їх мові.“ В тій самій газеті помістив *д. Edmond Privat* допись з Парижа, в котрій, описуючи свої вражіння з завойованої Галичини, говорить, що про зраду укр. населення в Галичині оповідали йому польські втікачі. Подібними клеветами наших сусідів на наш нарід, що опісля часописі сих сусідів подають уже як достовірний голос чужинця-самовидця, годує своїх читачів і „*The Dundee Advertiser*“ в замітці під датою 9. III. 1915. (Листів Золотд згад.) IX. В „*New Age*“ (11. III. 1915) обстоює *д. P. Selver* в статті „*Класифікація Славян*“ самостійність української мови. (1915) ст. андодд предд книжкй в новий русофільський часопис „*The New*“

Хроніка світових воєнних подій.

(Від 1. лютого до 1. марта.)

1. лютого. В Карпатах боротьби. — В північній Польщі коло Ліпна і Серпець бої з російською кавалерією, що скінчилися її прогнанням. — В Франції боротьби артилерії. Знов один англійський корабель затоплений німецькою підводною лодкою. — В північній Персії заводять Турецьку турецьку адміністрацію.

2. лютого. В східних Бескидах відперті завзяті атаки Росіян. В середніх Карпатах Австрійці здобули сильно боронені верхи та взяли 1000 бранців. — На полудне від Висли в Польщі на схід Болімова Німці здобули село Гумін. В останніх двох днях взяли Німці тут 4000 бранців. — Греція робить приготування до мобілізації.

3. лютого. Бої в Карпатах тривають далі. — Над Бзурою коло Сохачева російська нічна атака при великих втратах не вдається. Атака Німців на схід від Болімова поступає наперед. — В Карпатах б'ються поруч австрійських також німецькі війська. — На заході в Арнонах Німці здобули 2 кілометри позицій і взяли 600 бранців. — Генерал Брусілов іменований вождем армії, що облягає Перемишль, а Радко Дімітрів генералом трьох східних корпусів. — Від 15. січня без перерви триває висилка військ з Англії до Франції.

4. лютого. Німеччина заповідає, що від 18. лютого розпочинає блокаду Англії підводними лодками і оголошує море навкруги Англії воєнним тереном. — Бельгійський король розвізує бельгійський генеральний штаб, а решту війська приділює до французької команди. — На Буковині Росіяни відступають, а австрійські війська займають долину Моддави і місцевості Ізвор, Брза, Моддава. В боротьбах в Карпатах забирають Австрійці нових 4000 російських вояків. В східній Пруссії Німці відперли атаки Росіян на полудне від Мемеля. — В середній Польщі атаки Росіян коло Болімова на нові німецькі становища не вдалися. Там Німці взяли до неволі від 1. лютого 28 офіцерів і коло 6000 вояків. — В Франції артилерійна боротьба. Французький напад на німецькі становища коло Перту не вдається.

5. лютого. На Буковині та на фронті Карпат боротьби. Нічний напад Росіян коло Лопущин в західній Галичині скінчився невдачею. На східно-пруській границі та на полудне від Висли на лінії Бзура-Гумін Росіяни розпочали оєнзиву проти німецького війська, але без успіху. Німці зловили 1000 бранців і 6 кулеметів. Невдачі атаки Французів коло Массіжа та в Арнонах. — Росія задумує загнати нову внутрішню позичку 600—700 мільйонів рублів. — Решта залози німецького панцирника „Емден“, що змогла втекти перед Англіїцями прибуває до Гедеїди в Арабії. Турки гаряче їх приймають.

6. лютого. На Буковині Австрійці побідно поступають вперед. Росіяни завертають ся. Взято 1200 Росіян до неволі та багато воєнного матеріалу. На Адріатському морі австрійські літаки кинули бомби на французькі кораблі і зробили їм значну шкоду. На заході коло Іперну Німці відобрали французький стрілецький окіп. На полудне від каналу Дя-Бассе боротьба за німецький стрілецький окіп. Над Суецьким каналом боротьби Турків з Англіїцями коло Кантарп і Ізмаїлі.

7. лютого. На Буковині Австрійці займають Кімполоні. Коло Тарнова тяжка артилерія з успіхом острілювала позиції російських військ. — В Карпатах дальші боротьби. В східній Пруссії та в північній Польщі дрібні місцеві значіння боротьби. — На заході боротьба коло каналу Дя-Бассе. — В Арнонах Німці відобрали противникови часті укріплень. — Цісарь Вільгельм їде через Ченстохову на східний терен бою. Через оголошення німецької блокади Англії 28 англійських корабельних товариств здержало рух. Австрійський літак кидає бомби над Цетинє. — Афганістан постановляє взяти участь в святій війні проти Англії.

8. лютого. На Буковині Австрійці досягають горішньої долини Сузачи, беруть 400 полонених та займають Валу. — В лісних Карпатах сполучені війська заняли по кількадевних боротьбах сильно боронену місцевість на північ від сідала Воловця та забрали велику воєнну здобич. В західній часті Карпат розбилися напади Росіян, що стратили при тім 340 бранців і 3 кулемети. Турецькі передні сторожі над Суецьким каналом зводять бої з Англіїцями та в однім місці переходять для звідів через Канал. — Турецька флотія острілювала Ялту на Кримі та знищила один російський корабель. — Бувший президент міністрів в Австрії др. Кербер іменований спільним міністром скарбу на місце дра Білінського. — Японія оголошує анексію Цингтау.

9. лютого. В Карпатах дальші бої. — На Буковині Австрійці очистили край від ворога аж по Сузачу. — В східній Пруссії виявлялися значніші боротьби. — В Франції дрібні успіхи Німців в Вогезах і в Арнонах. — Отворення Думи в Петербурзі. Міністер заграничних справ Сазонов, що одною з причин війни в Австрію був український рух у Галичині та заявляє, що Росія мусить здобути Царгород та Дарданелі. Страти Англіїців на воєнному терені в Франції та Бельгії вносять 104.000 людей.

10. лютого. В Карпатах на захід від Ужюка відперто російські атаки з великими стратами для ворога. — В лісних Карпатах та на Буковині Австрійці поступили наперед. Боротьби в східній Пруссії ведуться з успіхом для Німців. В північній Польщі Німці коло Серпця зробили впад, при чім відперли Росіян та взяли кількатор у полон. — В Арнонах Німці здобули трохи терену,

при чім узяти у полон 307 Французів та 6 малих гармат. — Від початку війни Німці затопили 191.000 тон англійських кораблів.

11. лютого. В Карпатах австрійсько-німецькі війська поступають вперед. — На Буковині Австрійці осгнули лінію Серету. — Цісарь Вільгельм прибув на поле бою в східній Пруссії. — В східній Пруссії Німці прогнали Росіян з їх становищ на схід від мазурських озер, при чім взяли 26.000 Росіян в полон та коло 20 гармат і 30 кулеметів. На правім березі Висли Німці заняли місто Серпець. — В Франції в Шампанії велика артилерійна боротьба. — Коло Суену Німці взяли 120 бранців. На північній захід від Вердену Німці взяли кілька французьких окопів. На твердиню Верден Німці кинули коло сто бомб.

12. лютого. Австрійці переходять через провал Яблоніці коло Керешмезе. — Рівночасно війська, що прийшли з Буковини, пішли на захід та заняли Вишняцю, Кути, Косів, Делятина і Пасічну. Число Росіян, полонених Австрійцями в останніх боях, зросло до 29.000 людей. В східній Пруссії операції поступають швидко для Німців. — В Польщі на правім березі Висли Німці перейшли долішню Скврву та ідуть на Радзонж. — В Франції коло Суену збільшило ся число французьких бранців на 478 людей, а вбитих Французів було 200. — В Арнонах здобуто дальше 1200 метрів французьких позицій.

13. лютого. В околиці Дукалі Австрійці відперли російські атаки, перейшли самі до оєнзиви, прогнали Росіян з двох палуочних височин та заняли село коло Віскез. — Оєнзива Австрійців в середніх Карпатах лісних поступає. Взято 970 бранців. — В полуднево-східній Галичині та на Буковині побідно бої Австрійців. — На північ від Делятина Австрійці здобули гори. — В північній Польщі Німці поступили в напрямі на Радзонж. — На заході Німці здобули коло Понтамусону село Норроа, при чім взяли 150 бранців, а в Вогезах село Гользен та Обер Сентері і взяли 135 Французів у полон.

14. лютого. Австрійці здобули Надвірну та прогнали Росіян в напрямі Станиславова. — В Сербії дрібні пограничні боротьби, позагрім спокій. — В східній Пруссії прогнано Росіян на північ від Тильзита в напрямі Тауротен. На схід від мазурських озер Німці скоро поступають за Росіянами. — Коло Кольна Німці стрінули сильні російські війська, що йдуть від сторони Ломжи. На правім березі Висли Німці здобули Радзонж. На полудне від Іперну Німці заняли 900 метрів ворожих окопів. В Вогезах місцеві успіхи Німців. Правительство Сполучених Держав Америки передає Німеччині та Англії ноту в справі блокади Англії Німеччиною та в справі охорони американських кораблів.

15. лютого. В Карпатах завзяті боротьби. Денні і нічні атаки Росіян відперто, при чім взято 400 людей в полон. На Буковині Австрійці перейшли лінію Серета та прогнали Росіян в напрямі Прута. — На полудне від Коломиї більші бої, при чім взято 500 Росіян у полон. В Польщі на північ від Висли заняли Німці по короткій боротьбі Плоцк і Бельск та взяли коло 1000 Росіян в полон. Німці заперечують вісти ворожих держав, немов би вони з початком лютого мали в боях коло Болімова величезні втрати. — В Софії в міських казні під час балу виконано атентат бомбою. Одна особа вбита, 10 ранених. — 8 французьких та англійських панцирників 7 годин бомбардує без успіху зовнішні форти Дарданелів.

16. лютого. По дводневних боях Австрійці заняли Коломию, при чім взяли 2000 Росіян в полон. В Карпатах аж по Вишків тривають бої з великою завзятістю. Австрійці взяли знову 4000 Росіян у полон. — В Польщі та в західній Галичині лише артилерійна боротьба. — По девятидневній зимовій боротьбі на захід від мазурських озер прогнали Німці цілу десату російську армію, здожену з 11 дівізій піхоти, з укріплених становищ, а опісля окружили та підковито знищили. Бранців взяли Німці досі коло 50.000 та 40 гармат і 60 кулеметів. — На північ від Мемеля Німці погнались за Росіянами в напрямі Тауротену через границю. — Російський відділ, що йшов з Ломжі до Кольна, Німці побили та взяли 700 людей в полон. Рівнож коло Іраєва відперли Німці ворожий відділ в напрямі Осовця. На північ від Висли на здобутій лінії Плоцк—Радзонж розвинули ся завзяті боротьби. — На заході завзяті атаки Французів і Англіїців коло Іперну, Рейма, а особливо в Шампанії. В Арнонах та на північ від Туало Німці зробили деякі поступи. Португалія заявляє ся за неутральністю.

17. лютого. В Карпатах бої від Дукалі до Вишкова. Всі атаки Росіян відперто та взято при тім 320 бранців. На Буковині прогнали Австрійці Росіян через Прут та заняли Чернівці. — Коло Тауротену та на північній захід від Гродна Німці в полоні за Росіянами. Коло Кольна нові боротьби. Біж на лінії Плоцк—Радзонж рішений на користь Німців, що взяли при тім 3000 бранців. Воєнна здобич Німців коло мазурських озер збільшилася на 64.000 бранців. На заході коло Рейма та в Шампанії завзяті боротьби. Безуспішні атаки Французів на схід від Арнонів та на схід від Вердену. Заняте дня 13. лютого село Норроа Німці оустигли без боротьби. — Албанці впади до Сербії та звели боротьби коло Охріді, Раїда і Прізірена під проводом Капіці бей.

18. лютого. В Польщі жива артилерійна боротьба. — В зах. Польщі часті австрійського фронту перейшли до оєнзиви і здобули укріплену місцевість. — В Карпатах завзяті бої. На північ від Коломиї та Надвірної відперто сильні напади Росіян. — В Сербії Австрійці бомбардували Белгород за те, що Сербі бомбардували Землін і Митровицю. В східній Пруссії Німці взяли Тауротен на рос. боці. — На півн. захід Гродна і північ від Сухової погона Німців за Росіянами триває дальше. — Боротьба коло Кольна на полудне від Мізунія. Німці викинули Росіян з кількох місцевостей. — На північ Висли над Сявою

на схід від Раціонжа малі бої. — На заході в Шампанії боротьба. — Коло Вердену здержано атаки Французів.

19. лютого. В зах. Галичині безуспішні проби Росіян здобути втрачені вчора позиції. На північ від Надвірної Росіяни не могли здержати ся і були виперті в напрямі Станіслава. — На полуд. схід від Кольна відперто Росіян в напрямі Ломжі. — Місцеві бої в півн. Польщі коло Мізинця, Прасниша та Раціонжа. В Шампанії на північ від Перту і Леменію Французи напали з дуже значними силами, але не могли переломити німецької лінії. — На північ і схід Вердену невдачні атаки Французів. — В Вогезах відобрали Німці вороже головне становище на схід від Зульцерну та на захід від Мюнстера. — Мецерль і Сондернах заняли Німці з англійських та французьких панцирників бомбардувало зовнішні форти Дарданелів 600 гранатами. Серби прогнали Албанців з занятих ними сербських місцевостей.

20. лютого. В Карпатах від Дуклі до Вишкова бої. Австрійці взяли, 750 Росіян у полон. — На полудні від Дністра Австрійці поступають вперед. В півн. Польщі дальші боротьби коло Осовця, Кольна та між Праснишом і Вислою. — В Франції боротьби коло Іперну, Вердену та в Вогезах.

21. лютого. В полудн. Польщі та зах. Галичині артилерійна боротьба. В Карпатах в захід, частині відперто всі проби російських атаків. На полудне від Дністра більші бої. Австрійці побігли по довгій боротьбі сильну групу Росіян та взяли 2,000 в полон. — Число полонених Росіян в Карпатах від кінця січня зросло на 40.806 людей, крім того 34 кулемети і 9 гармат.

Погоня по боротьбі в мазурських озерах укінчена. При очищенню лісів на півночі захід від Гродна та в області Бобра і Нарева зловлено 40.000 Росіян і 75 гармат.

Ціла здобич мазурської битви вносить отже 7 російських генералів 100.000 людей, понад 300 гармат і багато воєнного матеріалу. Десята російська армія барона Сівєра цілком знищена. Коло Гродна та на північ від Сухової зачались нові бої.

В Вогезах Німці заняли дві місцевості. — В боротьбах в Шампанії Німці взяли 1.000 Французів до неволі. — В азійській Росії оголошено воєнний стан.

22. лютого. В Карпатах розбилися з великими втратами напади Росіян об омір Австрійців, що при тім взяли 550 Росіян у полон. — На полудне від Дністра дальші бої. Особливо відзначились хорватські полки, що прогнали Росіян з багатьох місцевостей. — Офензива Росіян зі скоро утвореними силами зі сторони Гродна в півн. західнім напрямі розбиває ся з великими втратами. — Коло Осовця, Ломжі і Прасниша бої. На захід від Плоцка Німці заходять до Вишгорода. — Над Равкою відперто атаку російської дивізії проти Німців. На твердиню Кале німецькі літаки кинули бомби. — В Шампанії Французи розпочали знову боротьбу, однак безуспішні. — В Вогезах Німці здобули тору коло Мюльбаха. — Японія вислає Китаєви ультіматум.

23. лютого. В Карпатах на північ від воловецького сідла невдачна атака Росіян. Над горішним Сяном Австрійці здобули одну важну гору. На полудне від Дністра завязті боротьби. — Російський випад з Гродна здержано без труду. — На пол. схід від Августова вдало ся Росіянам в двох місяцях перейти Бобр. Коло Прасниша Німці взяли 1.200 Росіян у полон. На схід від Скерневиць відперто російський нічний напад. Коло Перту в Шампанії Французи напали з двома дивізіями, але Німці відкинули їх і завдали великі втрати. В Вогезах Німці поступили вперед і взяли у полон 500 Французів.

24. лютого. Коло Грибова Австрійці відобрали Росіянам кілька позицій та взяли у полон 560 Росіян. — В Карпатах з-пачини снігів спокій. На полудне від Дністра Австрійці поступили вперед. В боротьбах дня 21. і 22. лютого взяли у полон 3.338 Росіян. В півн. Польщі Німці здобули укріплене місто Прасниш та взяли у полон 10.000 Росіян, 20 гармат і багато матеріалу. В інших боротьбах в північній Польщі взяли Німці в останніх днях у полон 5.000 Росіян. В середній Польщі Росіяне заняли форт Магіля коло Болімова. — В Шампанії Французи ведуть боротьбу, але мимо своїх великих сил не osiąгають успіху. На Кавказі на північ від Аровіна Турки побігли Росіян і змусили їх до відвороту. — Командант київського воєнного округу заборонив на весь час війни видавання всяких українських часописей, через що українська легальна преса в Росії перестала існувати.

25. лютого. В Карпатах відперто атаки Росіян в долині Ондави та коло воловецького сідла. В російській Польщі на схід від Шведборжа завязата артилерійна боротьба. В полуднево-східній Галичині Австрійці взяли при здобуванні гори знов 1240 Росіян у полон. В Дарданелах 10 великих панцирників французько-англійських бомбардували протягом 7 годин зовнішні форти та ушкодили їх. При тім ушкодили Турки три ворожі воєнні кораблі, з них один типу „Атамемнон-а“.

26. лютого. В Карпатах на лінії Тухолька-Вишків завязті боротьби, при тім 9-ий фінський полк стратив 300 вбитих і 730 полонених. — В полуднево-східній Галичині бої тривають дальше. — На північний захід від Гродна, на захід від Ломжі та на полудне від Прасниша виступили сильні російські війська, що розпочали офензиву. — Над Скеродою на полудне від Кольна взяли Німці у полон 1000 Росіян. — В Шампанії Французи виступили з новими силами. — На північ від Вердену заатакували Німці часті французьких позицій. В Дарданелах знову бомбардовано турецькі форти. — Радко Дімітрів іменованний фельдмаршалом. — Японія розпочала загальну мобілізацію. Митрополит граф Шен-

тицький звертає ся зі скаргою до міністра Маклакова та до пали римського на безоглядне трактування й жадає суду над собою.

27. лютого. В Карпатах коло Вишкова, та на полудне від Дністра бої. Німці відкинули нові російські сили на північний захід від Гродна в напрямі твердині, причім взяли 1800 бранців. Перед переважаючими силами Росіян Німці опустили Прасниш. — В Шампанії боротьби, атаки Французів відперті. На північ від Вердену Німці здобули багато ворожих позицій та взяли 250 воєнків до неволі. В Вогезах Німці відперли Французів на просторі завдовжки 20 кілометрів, а завширшки 6 кілометрів.

28. лютого. Австрійці заняли в Карпатах багато російських передніх становищ та взяли 2000 бранців. На полудне від Дністра російські напади відперто з великими для них втратами. — В Польщі та в західній Галичині боротьби артилерії. Австрійська команда оголошує, що російські воєнки перебрані за жінки стріляють до противника. В північній Польщі відперто російські напади на північ від Ломжі та північний захід від Остроленки. — В Шампанії Французи силами менше двох корпусів заатакували Німців, але були здержані. В Англії починаєть ся страйковий рух.

Вісти.

Роковини Шевченка.

Київ. 13-го нов. ст. марця, в день 101 роковин великого поета України в київському університеті й політехніці розкидано українські відозви „українського студентського комітету“, що закликали молодіж до однодневного страйку з огляду на заборону уряду святкувати пам'ять Шевченка. В справу вмішала ся, розумієть ся, поліція. Відомий Меньшиков у „Новому Времени“ з приводу сього бе на тривогу і кличе до боротьби з мазепинцями.

В *Москві і Петербурзі* з ініціативи місцевих українських організацій відслужено в одній з більших церков (в Петербурзі — в Казанському соборі) торжественні панахиди по поеті, зійшли ся тут представники українських організацій, української молодіжи і взагалі ціла українська колонія.

Доля проф. М. Грушевського. Професорови М. Грушевському засланому в Томську губернію, дозволено прожити в місті Симбірську над Волгою. Про облеженне участі нашого діяча клопотали ся три видатні російські вчені (між ними академик Шахматов).

Зміст: Заповіт Т. Шевченка. — Портрет Поета. — В сто-перші роковини. — Посмертна маска Шевченка. — Суд над Шевченком. Шевченко на вигнанню. Шевченко на смертному ложі. (Вірні). — Туга за рідним краєм. — З поезій Шевченка: Псалми XLIII і CXXXVI та Осії глава XIV. — „Великий Лях“ Шевченка. — Союз визволення України до чеського народу. — Листи з дороги в бурливим часі. — Академик Федор Корш. — Чужа преса про нас. — Хроніка світових воєнних подій. — Вісти.

Ukrainische Nachrichten

(Mitteilungen des Bundes zur Befreiung der Ukraina)

орган Союзу визволення України

виходить у Відні раз на тиждень

Редакція і адміністрація: **Wien, VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege, Tür 19.**

Редагє Комітет. Видавець і одвічальний редактор: **Омелян Балянський.**

Відповідає за редакцію: **Омелян Балянський.**

З друкарні „Адольфа Гольцгаузена“ у Відні.